

MONDROS MÜTAREKESİ GÖRÜŞMELERİNE İLİŞKİN İNGİLİZ KAYITLARI VE GÖRÜŞMELERLE İLGİLİ DEĞERLENDİRMELER

Tolga BAŞAK*

Öz

Bu çalışmada Mondros Mütarekesi görüşmeleriyle ilgili İngiliz kayıtları olduğu gibi (İngilizce) verilip, adı geçen kayıtlar ve mütareke görüşmeleri hakkında bazı değerlendirmeler yapılmıştır. Türkiye ile İtilaf devletleri arasında savaşı sonlandıran Mondros Mütarekesi, İngiliz Savaş Gemisi *Agamemnon*'da yapılan görüşmeler sonucunda imzalanmıştır. Agamemnon Görüşmeleri her iki tarafça da imzalanan bir tutanakla kayıt altına alınmamış, görüşmeler Türk ve İngiliz heyetlerince ayrı ayrı kaydedilmişti. Orijinalleri Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan görüşmelerle ilgili Türk kayıtları, Türk heyetinin kâtibi Ali Turkgeldi tarafından tutulan ayrıntılı notlardan oluşuyordu. Agamemnon Görüşmeleri'nin İngiliz kayıtları ise savaş gemisinde görev yapan İngiliz Subayı Yüzbaşı Lynes'in tutmuş olduğu notlardan ibaretti. Toplam 62 sayfadan oluşan bu kayıtlar, İngiliz Milli Arşivi'nde, İngiliz Donanma Bakanlığı belgeleri arasında muhafaza edilmişti. Görüşmelerin önemli bir kısmının Fransızca yapılmış olması ve notları tutan İngiliz subayının da Fransızca bilmemesi nedeniyle İngiliz kayıtları görüşmelerin tümünü kapsamıyordu. Buna rağmen adı geçen kayıtlar, Mondros Mütarekesi bağlamında değerlendirilmesi gereken ana kaynaklardan biri olma özelliğini taşıyordu.

Anahtar Kelimeler: Mondros Mütarekesi, Agamemnon Görüşmeleri, I. Dünya Savaşı, İngiltere.

BRITISH RECORDS OF THE MOUDROS ARMISTICE NEGOTIATIONS AND EVALUATIONS OF THE NEGOTIATIONS

Abstract

In this study, British records of the Moudros Armistice negotiations were given as the same (in English) and some evaluations were made on the mentioned records and armistice negotiations. The Moudros Armistice of which ended the war between Turkey and Allied Powers, was signed as a result of negotiations in Agamemnon, the British warship. Agamemnon talks were not recorded with a record signed by both sides, and the talks were recorded separately by the Turkish and British delegations. The original Turkish records of the talks in the Prime Ministry Ottoman Archive consisted of detailed notes held by the Turkish delegation's clerk, Ali Turkgeldi. The British records of the Agamemnon talks were

* Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü,
(tbasak@atauni.edu.tr).

the notes taken by Captain Lynes, a British officer who served on the warship. These records, consisting of 62 pages, were kept in the British National Archive (The National Archives of United Kingdom/Public Record Office) among the documents of the Ministry of the Navy. Since most of the talks were held in French and the British officer did not know French, the British records did not cover all of the talks. Despite this, the recordings were one of the main sources of consideration in the context of the Moudros Armistice.

Keywords: Moudros Armistice, Agamemnon Negotiations, First World War, England.

Giriş

Tarihî olaylar, tarihî kaynaklarla değerlendirilir. Kaynakların farklı ve çeşitli olması, olayların tarafsız, anlaşılabilir ve doğru bir şekilde yorumlanması açısından önemlidir. Bu nedenle tarihî olayları tanımlamada tek taraflı kaynaklardan ziyade çoklu kaynak değerlendirmeleri yapılmalı, tarihteki sorunsallar karşılaştırmalı okumalarla çözümlenmeye çalışılmalıdır. Bu bağlamda Türkiye tarihi ile ilgili olayların tanımlanıp çözümlenmesi açısından değerlendirilmesi gereken kaynakların başında İngiliz kaynakları gelmektedir. Adı geçen kaynaklar, 19. yüzyıldan beri uluslararası emperyalist sistemin çatışma alanı haline gelen Türkiye ile ilgili olayların değerlendirilmesinde başvurulacak önemli kayıtlardan biri olduğu gibi, Türk tarihinin farklı bakış açılarıyla incelenmesi açısından da önemli veriler sunmaktadır.¹ Bununla beraber tüm tarihî dokümanlar gibi İngiliz kaynakları da diğer kaynaklarla karşılaştırılmalı, bu kaynakların doğruluğu ve geçerliliğinin kabule şayan olup olmadığı konularında ölçülü davranılmalı, kaynaklara enjekte edilen siyasi ve propaganda amaçlı, ön yargılı ve yanlış bilgiler tespit edilmeli, bunlar yapılırken de tarih biliminin kriterleri ile disiplinler arası kodlarından istifade edilmelidir.²

Bu bağlamda çağdaş Türkiye tarihinin önemli bir dönüm noktası olan Mondros Mütarekesi'nin hazırlık ve imzalanma sürecinin de İngiliz kaynaklarıyla değerlendirilmesi önem arz etmektedir. Mütarekenin³ taslak maddelerinin

1 Tolga Başak, *Ermeni Sorunuyla İlgili İngiliz Belgeleri, (1912-1923)*, Ankara, 2018, s.9. İngiliz kaynaklarını genel olarak üç kategoriye ayırmak mümkündür. Bunlar, arşivlerde korunmakta olan ilk kaynaklar, biyografi, anı, rapor ve benzeri belgelerden oluşan ikinci kaynaklar, son olarak da gazete, dergi, mikro film ve benzeri kayıtlardan oluşan diğer kaynaklardır. En önemli kaynaklar Londra'da Public Record Office olarak anılan İngiliz Milli Arşivi'nde (The National Archives of United Kingdom) çeşitli referanslar altında kayıt altına alınmıştır. Bunlar arasında Konsolosluk Raporları, Accounts and Papers başlığı altında İngiliz Parlamento Belgeleri, İngiliz ve Yabancı Devlet Belgeleri (British and Foreign State Papers), Kabine ve Savaş Kabinesi Belgeleri (Cabinet Papers & War Cabinet Papers) ile başta İngiliz Dışişleri (Foreign Office) ve Savaş Bakanlığı (War Office) olmak üzere diğer bakanlık belgeleri vardır. (Başak, *Ermeni Sorunuyla İlgili İngiliz Belgeleri, (1912-1923)*, s.10.)

2 Başak, *Ermeni Sorunuyla İlgili İngiliz Belgeleri*, s.11.

3 Arapça "terk" kökeninden gelen mütareke sözcüğü; ateşkes, iki tarafın geçici bir zaman dilimi için "ateşi durdurması" anlamına gelmektedir. Mütarekenin Fransızca karşılığı ise "armistice"dir. Türk Dil Kurumu'nun lügatinde ise ateşkes; "savaşan iki kuvvetin karşılıklı olarak savaşı durdurması, bırakışma, mütareke" şeklinde tanımlanmıştır. Aynı sözlükte mütareke ise sadece "ateşkes, bırakışma" olarak açıklanmıştır. Mütareke, hukuk sözlüğünde,

İngilizler tarafından hazırlanmış olması ve mütareke görüşmelerinin esasen bir Türk-İngiliz görüşmesi şeklinde geçmesi konuyla ilgili İngiliz kayıtlarının gözden geçirilmesini zorunlu kılmakta, Mondros Mütarekesi görüşmelerinin (Agamemnon Görüşmeleri) İngilizce kayıtları, mütareke hakkında yapılacak akademik çalışmalara kaynak/katkı sağlayacak önemli pasajlar içermektedir.

Türk tarihinde imzalanan vesikaların en ağırı sayılıp, Türkiye'yi Sevr Antlaşması'na götürecek yolda atılan ilk adım olan Mondros Mütarekesi, başlangıçta diğer benzerleri gibi kalıcı bir barışın yapılmasına imkân sağlamak üzere "düşmanlık durumunu sonlandıran geçici bir sözleşme" olarak tasarlandıysa da,⁴ mütareke maddeleri Türkiye'nin direnme gücünün kırılması ve topraklarının işgal edilmesi için yasal bir zemin işlevi gördü. Sert içeriği yanında, maddelerinin ihlal edilmesi ve mütarekenin İtilaf devletlerinin taksim eksenli siyasi projeleri açısından bir enstrüman olarak kullanılması Türkiye'de milli bir direncin ortaya çıkmasını tetiklemişti.⁵ Mondros'a karşı gösterilen direniş, Sevr'in ölü doğmasına yol açmış, savaşın Orta Doğu ile Anadolu'da fiilen bir süre daha devam etmesine neden olmuştu.⁶

Esasında I. Dünya Savaşı'nın sonunda imzalanan mütarekelerin hepsi, savaşı hangi tarafın kazandığını tartışılmaz bir şekilde ortaya koyan teslimiyet belgeleriydi.⁷ İngiliz Savaş ve Donanma Bakanlıkları tarafından 1918 yılının Ekim ayı başlarında öncelikle askeri değerlendirmelerle oluşturulan Mondros Mütarekesi taslağı,⁸ İngiliz Kabinesi ile Dışişleri'nde, ayrıca Versay'daki İtilaf

"ateşkes, çarpışan kuvvetlerin savaşı bırakması" şeklinde anlamlandırılırken, mütarekename ise "savaşanlar arasında yapılan sulh anlaşması" olarak tanımlanmıştır. Redhouse Türkçe-İngilizce sözlükte ateşkes; "cease-fire, armistice, truce" olarak kaydedilmiş, mütarekenin karşılığı olarak da benzer şekilde "armistice, truce" açıklamasına yer verilmiştir. İngilizce Oxford sözlüğünde ise mütareke (armistice), "belirli bir zaman için savaşın veya çatışmanın iki taraf açısından da sona erdirilmesi için imzalanan anlaşma" olarak tanımlanmıştır. (Temuçin Faik Ertan, "Birinci Dünya Savaşı'nı Sona Erdiren Mütarekelerin Karşılaştırmalı Analizi", II. Uluslararası Tarih Sempozyumu: 100. Yılında Birinci Dünya Savaşı, İzmir, 16-18 Ekim 2014, s.493-494.) Esasen mütareke kelimesinin öz Türkçe karşılığı bırakışmadır. Mütareke yerine ateşkes sözcüğünün kullanılması uygun değildir. Çünkü ateşkesler, düşman tarafların anlaşarak her türlü ateşi kesmeleri durumuyla ilgilidir. Örneğin ortak dinsel bayramlarda, yılbaşlarında veya ölü askerleri gömmek gibi nedenlerle ateşkes yapılabilir. Oysa mütareke ya da bırakışmalar barış yapmak amacıyla savaşa son veren mukavelelerdir. (Türkiye Tarihi, 4. Çağdaş Türkiye, 1908-1980, Yayın Yönetmeni: Sina Akşin, İstanbul, 2011, s.69.) Bu haliyle mütarekeler, barış yapıncaya kadar taraflar arasındaki münasebetleri ve uyulması gereken kuralları belirlerler.

4 Briton Cooper Busch, *Mudros to Lausanne: Britain's Frontier in West Asia, 1918-1923*, New York, 1976, s.62. I. Dünya Savaşı'nı sonlandıran mütarekelerin (Selanik, Mondros, Villa Giusti ve Rethondes) karşılaştırmalı bir değerlendirmesi için bkz. Ertan, "Birinci Dünya Savaşı'nı Sona Erdiren Mütarekelerin Karşılaştırmalı Analizi", ss.493-507.)

5 Tolga Başak, *Türk ve İngiliz Kaynaklarıyla Mondros Mütarekesi ve Uygulama Günlüğü (30 Ekim-30 Kasım 1918)*, İstanbul, 2013, s.XVI.

6 Ertan, "Birinci Dünya Savaşı'nı Sona Erdiren Mütarekelerin Karşılaştırmalı Analizi", s.507.

7 Ertan, "Birinci Dünya Savaşı'nı Sona Erdiren Mütarekelerin Karşılaştırmalı Analizi", s.505.

8 *The National Archives of United Kingdom, Public Record Office, Cabinet Papers, 23/8, War Cabinet (With Prime Ministers of Dominions) 480. Imperial War Cabinet, 34, Minutes of*

Yüksek Savaş Konseyi'nde bazı düzenlemelere tabi tutulmuş,⁹ sonuçta mütareke maddeleri içerisine daha sonra politik açılımlar doğrultusunda kullanılmak üzere bir takım eklemeler yapılmıştı. Mondros Mütarekesi, politik arzu ve tasarıların gerçekleşmesine zemin hazırlayacak askerî bir enstrüman halini almış ve açıkcası taraflar arasında savaşa son veren bir sözleşmeden ziyade bir teslimiyet belgesi oluşturulmuştu. Mütarekeyle Türkiye'ye kayıtsız şartsız bir teslimiyet dikte edilip, arzu edilen Türk toprakları için işgal vizesi alındı. Bu haliyle Mondros Mütarekesi, savaşa son veren bir sözleşmeden ziyade, Türkiye'nin işgal altında olmayan diğer bölgelerini de paylaşma hazırlığının "resmi belgesi" olarak tarihe geçti.¹⁰ Türkiye ile İtilaf devletleri arasında savaşı sonlandıran mütareke, bir Ege adası olan Limni'nin güney kıyılarında, Mondros Limanı'nda demirleyen İngiliz savaş gemisi *H. M. S. Agamemnon*'da yapılan görüşmeler sonucunda imzalandı. Omurgasını İngiliz Savaş Bakanlığı'nın hazırladığı taslak maddeler üzerinden yapılan görüşmeler, Türkiye ile İtilaf devletlerini temsil eden İngiltere arasında gerçekleşmiş, sonuçta kararlaştırılan maddeler sadece İngiltere ile Türkiye tarafından imzalanmıştı.

Agamemnon Görüşmeleri 27 Ekim Pazar sabahı saat 9.30'da İngiliz Agamemnon zırhlısının Kaptan Kabini'nde başladı. Salonun bir köşesinde Bahriye Nazırı Rauf Bey, Hariciye Müsteşarı Reşat Hikmet Bey ve Askerî Danışman Yarbay Sadullah Bey ile sekreter olarak da Ali Bey'den (Türkgeldi) oluşan Türk heyeti bulunurken, İngilizleri Amiral Arthur Gough-Calthorpe (Doğu Akdeniz Donanma Komutanı ve daha sonra İstanbul'daki ilk İngiliz Yüksek Komiseri), Tuğamiral M. Culme Seymour (İngiliz Ege Filosu Komutanı), Komodor Rudolf Burmester (Calthorpe'un Kurmay Başkanı) ile iki İngiliz deniz subayı¹¹ temsil ediyordu.¹² Görüşmelere İtilaf devletleri adına Amiral Calthorpe

a Meeting of the War Cabinet and Imperial War Cabinet held at 10, Downing Street S. W., on Tuesday, October 1, 1918, at 11.30 a.m., p.4; TNA. CAB. 23/14, War Cabinet, 482A, Draft Minutes of a Meeting held at 10 Downing Street, S. W., on Thursday, October 3, 1918, at 5 p.m., s.9-10 and Appendix.

9 TNA. CAB. 23/8, War Cabinet (With Prime Ministers of Dominions), 484. Imperial War Cabinet, 35. Minutes of a Meeting of the War Cabinet and Imperial War Cabinet held at 10, Downing Street, S. W., on Friday, October 11, 1918, at 4 pm.

10 Gerek mütareke maddelerinin sert karakteri gerekse bu maddelerin uygulanma sürecindeki ihlal, yorum, sömürü ve çifte standartlar, İngiltere başta olmak üzere İtilaf devletlerinin politik niyetlerini açıkça ortaya çıkardı. Mütareke şartları son derece ağırdı ve bu şartlar daha sonra Türkiye'nin sert bir barış antlaşmasına karşı ortaya koyabileceği direnci engelleyecek şekilde tasarlanmışlardı. Tarafların, mütarekeden sonra yapılacak barış antlaşması üzerinde anlaşamamaları halinde antlaşma Türkiye'ye dikte ettirilecek, mütareke süreci de Türkiye'ye bu dikteyi kabul etmekten başka bir alternatif bırakmayacak şekilde değerlendirilecekti. Böyle de oldu. (Başak, *Türk ve İngiliz Kaynaklarıyla Mondros Mütarekesi ve Uygulama Günlüğü*, ss.XVII-XVIII.)

11 Yüzbaşı Charles E. Lynes (Sekreter) ile Gerald C. Dickens (Flag Commander) (*The National Archives, Public Record Office, Admiralty, 116/1823*, From The British Commander in Chief, Mediterranean Station, H.M.S. Superb to The Secretary of the Admiralty, London S.W.1, No: Z.40/50321, "General Letter", 10 December 1918, p.2.)

12 TNA. ADM. 116/1823, "Turkey-Armistice" (Transcript of Armistice Talks, p.1.) in From Commander in Chief, Mediterranean Station to Secretary of the Admiralty, No: Z.456/6275,

başkanlık edecekti. Kendisinden çok şey beklenen General Townshend'in görüşmelere katılmaması Türk heyeti üzerinde soğuk bir duş etkisi yaptı.¹³ Yuluğ Tekin Kurat'ın ifadesine göre bu durum Mondros'ta karşılaşılan acı sürprizlerin ilki olmasına rağmen belki de en hafifiydi.¹⁴

Agamemnon zırhlısında yapılan mütareke görüşmeleri her iki tarafça da imzalanan bir tutanakla kayıt altına alınmış değildi. Görüşmelere ait resmî ve iki tarafça da imzalanmış bir tutanak olmaması daha sonra Türk tarafının aleyhine bir durumun ortaya çıkmasına sebep oldu. Görüşmeler esnasında bazı maddeleri Türk heyetine kabul ettirmek isteyen Amiral Calthorpe'un bir takım vaat ve açıklamaları, daha sonra söylenmemiş sayılacak ve bunlar hiçbir şey ifade etmeyeceklerdi.¹⁵

9th April 1919; Dyer Gwyene, "The Turkish Armistice of 1918: 2; A Lost Opportunity: The Armistice Negotiations of Moudros", *Middle Eastern Studies*, Volume: 8, No: 3, (October, 1972), s.326. Agamemnon Görüşmeleri'ne katılan Türk heyetinin kâtipi Ali Türkgeldi'nin kayıtlarında Amiral Calthorpe ve Tuğamiral Seymour haricinde kaydedilen İngiliz subayları şunlardır: Albay Lyons (kâtip), Binbaşı Dickens ve Teğmen Cormrod (kâtip). Görüşmelerin İngiliz kayıtlarında yer aldığı üzere görüşmelere katılmış olan Komodor Rudolf Burmester Türkgeldi'nin kayıtlarında yer almamaktadır. (Ali Türkgeldi, *Moudros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi*, Ankara, 1948, s.33.) Diğer kayıtlarda tesadüf edilmemesine rağmen Stanford Shaw'ın verdiği bilgiye göre de General Anthony Townshend adında bir subay (Arabulucu İngiliz Generali Charles Townshend ile karıştırılmamalı) görüşmelerde Calthorpe'un özel danışmanı olarak yer almıştı. (Stanford J. Shaw, *From Empire to Republic, The Turkish War of National Liberation 1918-1923, A Documentary Study*, Volume: I, Ankara, 2000, s.79.) Rauf Orbay ise hatıralarında Amiral Calthorpe ve Seymour dışında Albay Labens ve Binbaşı Dikson adında iki subay ile kâtip olarak da bir genç teğmenden bahsediyor. (Rauf Orbay, *Cehennem Değirmeni, Siyasi Hatıralarım, I*, İstanbul, 1993, s.90.) Rauf Bey'in kayıtlarındaki isimler Albay Lynes ile Dickens olmalıdır.

13 I. Dünya Savaşı esnasında Türkler tarafından savaş esiri olarak ele geçirilen İngiliz Generali Charles Townshend, 1916'dan itibaren konforlu şartlar altında Büyükada'da alıkonulmuş, kendisine esir muamelesi yapılmamış, bu süre zarfında önde gelen Osmanlı yöneticileriyle dostluk tesis etme fırsatı yakalamış, hatta Enver Paşa'nın evinde bir çay sohbetine bile katılmıştı. General Townshend, 12 Ekim 1918'de Sadrazam Ahmet İzzet Paşa ile görüşme talebinde bulunmuş, adı geçen tarihten üç gün sonra Bahriye Nazırı Rauf Bey'e gönderdiği bir mektupla görüşme talebini yinelemiştir. Mektubunda tutsaklığı esnasında kendisine gösterilen iyi muameleden ötürü Rauf Bey'e teşekkür eden Townshend, İngiltere ile yapılacak görüşmelerde Türk Hükümeti'ne yardım etmek istediğini bildirmiş, bu bağlamda daha sonra Ahmet İzzet Paşa ve Rauf Bey'le yaptığı görüşmelerde de mütareke sürecinde Türk tarafına yardımcı olabileceğine dair imalarda bulunmuştu. Townshend, Ahmet İzzet Paşa Hükümeti'nin savaşı sonlandırmak açısından İngiltere'yle kurmak istediği iletişimi başarıya ulaştırın teşebbüsün merkezinde arabulucu olarak yer almıştı. Rauf Bey, General Townshend'in mütareke görüşmeleri esnasında Türk heyetinin işini kolaylaştıracağına inanıyordu. (Başak, *Türk ve İngiliz Kaynaklarıyla Mondros Mütarekesi ve Uygulama Günlüğü*, ss.43-45; 47-54.)

14 Yuluğ Tekin Kurat, "Bir İmparatorluğun Son Nefesi: Mondros", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Sayı: 48, (Eylül, 1971), s.40. Mütareke görüşmeleri başladığı esnada Mondros'ta bulunan General Townshend, müzakerelere iştirak etmeyeceğinden dolayı bu esnada Londra'da bulunan ailesini ziyaret etmek için ilgili makamlardan müsaade istemiştir. (TNA. ADM. 137/952, British C-in-C Mediterranean at Mudros to Admiralty, No: 581Z, 28.10.18.)

15 Başak, *Türk ve İngiliz Kaynaklarıyla Mondros Mütarekesi ve Uygulama Günlüğü*, s.207. Yusuf Hikmet Bayur, İngiliz Hükümeti'nin önceden görüşmelerin tutanaksız yapılmasını kararlaştırdığını ifade ile Türk heyetinin görüşmelerle ilgili tutanak tutulmasını istememesini büyük bir hata olarak değerlendirmektedir. (Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılap Tarihi*, Cilt: III, (1914-1918 Genel Savaşı), Kısım: 4, (Savaşın Sonu), Ankara, 1983, s.746.)

Bununla beraber Agamemnon'da yapılan tartışma ve konuşmalar kısmen her iki heyetçe de ayrı ayrı kayıt altına alınmıştı. Kısmen diyoruz çünkü görüşmeler esnasında sarf edilen sözlerin kelimesi kelimesine kayda geçmesi mümkün değildi. Ayrıca İngiliz delegasyon sekreterinin Fransızca bilmemesi sebebiyle görüşmelerin Fransızca yapılan bölümlerine ilişkin İngiliz kayıtları da eksikti.¹⁶

Agamemnon'daki görüşmeler İngilizce ve Fransızca üzerinden yapılmıştı. Calthorpe'un Fransızcası da İngilizcesi kadar akıcı iken, Rauf Bey hemen hemen hiç Fransızca konuşamıyor, bununla beraber iyi derecede İngilizce biliyordu. Türk heyetinin diğer iki üyesi Reşat Hikmet ve Sadullah Beyler ise yabancı dil olarak sadece Fransızca konuşabiliyorlardı.¹⁷ Bu yüzden görüşmeler bazen İngilizce bazen de Fransızca olarak devam etmiş,¹⁸ Türk heyeti arasında zaman zaman açıklama ve tercümeyle yönelik özel konuşmalar yapılmıştı. Rauf Bey, Türk tarafının görüş ve düşüncelerini açık yüreklilikle ve dürüst bir şekilde aktarmak eğiliminde iken, Reşat Hikmet Bey daha diplomatik bir üslup tercih ederek çıkmaza girdiği durumlarda Rauf Bey'in imdadına yetişmiş, Türk heyetinin diğer üyesi Sadullah Bey ise görüşmelerde çok az söz almıştı.¹⁹ Türk heyeti öğle yemeklerinde yalnız bırakılmış ise de akşam yemeklerinde heyete Agamemnon'un komutanının yanında birkaç İngiliz subayı da eşlik etmişti.²⁰

Görüşmelerle ilgili Türk kayıtlarının orijinal halleri Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndedir.²¹ Bu kayıtlar, Türk heyetinin kâtabi Ali Türkgeldi tarafından tutulan ayrıntılı notlardan oluşuyordu. Adı geçen notlar, daha sonra Ali Türkgeldi ile Reşat Hikmet Bey'in ortaklaşa çalışmaları sonucunda gözden geçirilerek²² Türkgeldi'nin "*Moudros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi*" adlı

16 TNA. ADM. 116/1823, Admiral Calthorpe to The Secretary of Admiralty, No: 1413/014/3, 24th May 1920; TNA. ADM. 116/1823, Admiralty to Foreign Office, No: 01734, 2nd June 1920.

17 TNA. ADM. 116/1823, Admiral Calthorpe to The Secretary of Admiralty, No: 1413/014/3, 24th May 1920.

18 Gwynne Dyer, görüşmelerin daha çok Fransızca yapıldığını kaydediyor. (Gwynne Dyer, "The Turkish Armistice of 1918: 2; A Lost Opportunity: The Armistice Negotiations of Moudros", *Middle Eastern Studies*, Volume: 8, No: 3, (October, 1972), s.Dip. 48, s.346.)

19 TNA. ADM. 116/1823, From The British Commander in Chief, Mediterranean Station, H.M.S. Superb to The Secretary of the Admiralty, London S.W.1, No: Z.40/50321, "General Letter", 10 December 1918, p.2; Türkgeldi, *Moudros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi*, s.33.

20 Türkgeldi, *Moudros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi*, s.34.

21 "Mütareke Evrakı: Mondros Mütarekesi Müzakereleri. Mondros'taki Hükümet-i Seniyye ve İngiltere Murahhasları Arasında Yapılan Mütareke Müzakereleri" BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ, Hariciye Nezareti, Siyasi Kısım, Dosya No: 2563, Gömlek No: 1, Tarih: 25/10/1918; Dosya No: 2563 Gömlek No: 2, Tarih: 27/10/1918; Dosya No: 2563 Gömlek No: 3, Tarih: 29/10/1918; Dosya No: 2563, Gömlek No: 4, Tarih: 29/10/1918; Dosya No: 2563 Gömlek No: 5, Tarih: 30/10/1918; Dosya No: 2563 Gömlek No: 6; Tarih: 30/10/1918; Dosya No: 2563 Gömlek No: 7; Tarih: 30/10/1918. Ayrıca Bkz. "Mondros Mütarekesi sureti ve müzakerelere dair 1, 2, 3, 4 ve 5 nci oturumların tutanak suretleri" BOA. HR. SYS., Dosya No: 2305, Gömlek No: 20, Tarih: 30/10/1918.

22 Celal Bayar, *Ben de Yazdım I*, İstanbul, 1997, s.32, Dyer, "The Turkish Armistice of 1918: 2; A Lost Opportunity: The Armistice Negotiations of Moudros", Dip. 48, s.346; Shaw, *From Republic to Empire*, I, Dip.41, s.78.

kitabında²³ yayımlanırken, Celal Bayar, “*Ben de Yazdım*” adlı eserinin ilk cildinde²⁴ Türkgeldi’nin kitabında yayımladığı mütareke görüşme kayıtlarına yer vermiş, bunu yaparken de daha sade bir dil kullanmıştır. Türk heyet başkanı Rauf Bey ise “*Cehennem Değirmeni, Siyasi Hatıralarım*” adlı hatıratında²⁵ görüşmelerle ilgili kişisel kayıtlarını değerlendirmiştir.

Agamemnon Görüşmeleri’ne ait toplam 62 sayfadan oluşan İngiliz kayıtları²⁶ ise zırlılda görev yapan bir İngiliz subayının tutmuş olduğu notlardı.²⁷ Bu notlar, görüşmelere İngiliz delegasyonu sekreteri olarak katılan Yüzbaşı Lynes’in, taraflar arasındaki konuşmaları stenografi²⁸ yöntemiyle kayıt altına aldırıp, daha sonra bu kayıtların çözümlenmesiyle son şeklini almıştı. Son derece yararlı olmakla beraber Agamemnon Görüşmeleri’nin önemli bir kısmının Fransızca yapılmış olması ve notları tutan İngiliz subayının da Fransızca bilmemesi nedeniyle İngiliz kayıtları yeterli olmaktan uzaktı.²⁹ Türk delegelerinin ikisi sadece Fransızca bildikleri ve tartışmalar da genel olarak Fransızca yapıldığı için İngiliz subayının bunları takip edip kaydetmesi mümkün olmadı. Dahası bu süreçte İngilizce yapılan görüşmeler iyi kaydedilmesine rağmen, bu kayıtların çözümlenmesi sürecinde de görüşmelere yönelik doğru olmayan ve karışıklığa sebep olan bazı ifadelerin yer alması önlenememişti. Görüşmeler esnasında stenografi yöntemiyle tutulan notların kaba ve genel bir transkripti yapılmış, yapılan çözümlenmeler ciddi ve titiz bir revizyona tabi tutulmamıştı.³⁰ Kısmen tutulup bazı noktalarda kafa karıştırıcı bölümlerin yer aldığı bu notların görüşmelerle ilgili mükemmel bir rapor olduğunu söylemek mümkün değildi. Amiral Calthorpe bu yüzden adı geçen notları mütareke imzalanır imzalanmaz Donanma Bakanlığı’na göndermemiştir.³¹ Adı geçen kayıtların ilk on sayfası, 27 Ekim 1918’de mütarekenin I. Maddesi hakkında yapılan tartışmalarla ilgiliydi.³²

23 Türkgeldi, *Moudros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi*, ss.33-62.

24 Bayar, *Ben de Yazdım*, I, ss.32-59.

25 Orbay, *Siyasi Hatıralarım*, I, ss.89-147.

26 Mütareke görüşmelerine ait İngiliz kayıtlarının orijinal suret örnekleri için Bkz. Ek: 1-4.

27 Agamemnon Görüşmeleri ile ilgili İngiliz kayıtları, İngiliz Milli Arşivi’nde (The National Archives of United Kingdom) İngiliz Donanma Bakanlığı (Admiralty) belgeleri, TNA. ADM. 116/1823 referans nolu klasörde bulunmaktadır. TNA. ADM. 116/1823, “Turkey-Armistice” (Transcript of Armistice Talks, pp.1-62.) in From Commander in Chief, Mediterranean Station to Secretary of the Admiralty, No: Z.456/6275, 9th April 1919.

28 Kısaltmalar veya semboller kullanarak kısa biçimde yazma yöntemi.

29 Mütareke görüşmelerine ilişkin Türk kayıtları, görüşmelerin İngiliz kayıtlarına göre daha teferruatlı ve sistematik olmasına karşın, Türk kayıtlarında yüzeysel geçilen veya değinilmeyen bazı kısımlara İngiliz kayıtlarında rastlamak mümkündür. Bu bağlamda İngiliz kayıtlarında özellikle Amiral Calthorpe’un 7 Madde’ye ilişkin ilginç teklifine tesadüf edilmesi, ayrıca 24. Madde ile ilgili tartışmaların daha detaylı olması gibi durumların altı çizilebilir.

30 TNA. ADM. 116/1823, “Correspondence” from C. E Lynes to Mr. Hood, 25 March 1920.

31 TNA. ADM. 116/1823, Admiral Calthorpe to The Secretary of Admiralty, No: 1413/014/3,

24th May 1920; TNA. ADM. 116/1823, Admiralty to Foreign Office, No: 01734, 2nd June 1920.

32 TNA. ADM. 116/1823, “Turkey-Armistice” (Transcript of Armistice Talks, p.1-10) in From Commander in Chief, Mediterranean Station to Secretary of the Admiralty, No: Z.456/6275, 9th April 1919.

Dönem itibariyle mütareke görüşmelerine ilişkin İngiliz kayıtlarının gündeme gelme süreci ise Paris Barış Konferansı Genel Sekreterliği'nin İngiliz Dışişleri'ne ilettiği bir yazı ile başlamıştı. Genel Sekreterlik, adı geçen yazıda İngiliz Dışişleri'nden, Türkiye ile yapılan mütarekeyle ilgili yazışma ve görüşme kayıtlarının sekreterliğe iletilmesini istemiş, İngiliz Dışişleri bu hususta 1919 yılının sonlarına doğru Donanma Bakanlığı'nın,³³ Donanma Bakanlığı da aynı doğrultuda İngiliz Akdeniz Donanması Başkomutanlığı'nın kapısını çalmıştı.³⁴ 1920 yılı başlarında, Akdeniz Donanması Başkomutanlığı vasıtasıyla İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiserliği evrakları arasından temin edilen mütareke görüşmelerine ilişkin kayıtlar, İngiliz Dışişleri'ne gönderilmiş, bununla beraber İngiliz Donanma Bakanlığı bu kayıtlarla ilgili bazı açıklamalarda bulunma gereği hissetmişti. Buna göre adı geçen kayıtlar Barış Konferansı Genel Sekreterliği'ne iletilmeden önce bu kayıtlardaki bazı referans ve ifadelerin³⁵ düzeltilmeleri/silinmeleri gerekiyordu. Amiral Calthorpe, adı geçen kayıtları tekrar okunmalı ve bunlar Dışişleri'ne gönderilmeden önce birtakım düzenlemelere tabi tutulmalıydı.³⁶

Neticede adı geçen süreç sonunda İngiliz Dışişleri, Mondros Mütarekesi görüşmelerine ilişkin taslak kayıtların Paris Barış Konferansı Genel Sekreterliğine gönderilmesini uygun görmediği gibi dönem itibariyle bu kayıtlardan özellikle Fransa'nın haberdar olmasını da istemedi.³⁷ Bu dönemde yapılan yazışmaların en önemli/somut sonucu mütareke görüşmelerine ilişkin adı geçen İngiliz notlarının Donanma Bakanlığı belgeleri arasında yerini alması oldu.

1. Mütareke Görüşmelerinin İngiliz Kayıtları³⁸

Present

Vice-Admiral Sir S. A. Gough Calthorpe

Rear-Admiral M. Culme Seymour

Paymaster Captain C. E. Lynes

Commander C. C. Dickens

33 TNA. ADM. 116/1823, Foreign Office to the Secretary of the Admiralty, No: 157330/M.E.44, 20th December 1919.

34 TNA. ADM. 116/1823, Admiralty to the Commander in Chief, H. M. Ships and Vessels, Mediterranean (Afloat), No: M05250, 27 December 1919.

35 İngiltere'nin müttefikleriyle ilgili ifade ve referanslar.

36 TNA. ADM. 116/1823, Admiralty to Admiral Sir Somerset A. Gough Calthorpe, No: M.01378, 8th May 1920; TNA. ADM. 116/1823, Commander in Chief, Mediterranean Station to Secretary of the Admiralty, No: Z.456/6275, 9th April 1919.

37 TNA. ADM. 116/1823, TNA. ADM. 116/1823, Foreign Office to the Secretary of the Admiralty, No: 157330/M.E.44, 20th December 1919.

38 TNA. ADM. 116/1823, "Turkey-Armistice" (Transcript of Armistice Talks, p.1-62) in From Commander in Chief, Mediterranean Station to Secretary of the Admiralty, No: Z.456/6275, 9th April 1919.

Raouf Bey, Minister of Marine

Hikmet Bey, Foreign Secretary

Saadullah Bey, Military Member

The Turkish Delegates presented their credentials and the Commander-in-chief read the signal authorizing him to treat with them.

Commander-in-Chief:³⁹ This is the first condition. *The opening of the Dardanelles and secure access to the Black Sea. Allied occupation of the Dardanelles and Bosphorous forts.*

Raouf Bey: This is an article that we understand perfectly, what is meant by it. To pass through the Dardanelles and get to the Black Sea. You want to be safely secured so that they will not be closed again. There are, according to my opinion, other ways to obtain this. We object to see these forts occupied by you and your Allies on account of the internal condition of the Turkish Empire. I may say with full responsibility that today we have full command of the situation of Turkey, the internal situation. But if the Allied Powers take command of the forts they give the chance to the different nationalities in Turkey to make a lot of trouble. This will diminish the hope of a peaceful government and the hope of reaching a general peace. We think this consideration is very serious. But we can arrange better terms and easier terms so that you will be safe and these forts will not be used against you. If you desired they could be used against your enemy.

Commander-in-Chief: I am afraid that will not satisfy my government. Things may alter in your country and though I have no doubt that the present government is a stable one in Turkey, supposing that that government is overthrown we should have no guarantee that the passage through to the Black Sea was safe.

Raouf Bey: To answer this question we may say that we could arrange by a mixed commission to put these defences in such a condition that they could not be used effectively by any other government, if that government tried to use them. Besides that there are means of controlling the supply of ammunition, under the control and inspection of this mixed commission. I think that would be guarantee enough for a safe passage up the straits. We can give you the key to the mine fields.

Commander-in-Chief: I am afraid my government will not give way on that point. I admit it is a very important one, but they want to be absolutely assured that we have the control of these straits I am not a politician and I do

39 Amiral Calthorpe (TB)

not know what will happen after the war but I have seen it discussed openly in the press that these straits should be made an international fairway and this all rather tends in that direction. If it is an international fairway later on no doubt it will be disarmed. In the meantime the only way is for the Allies to have an absolute certainty (over) the forts are under their control and this can only be done by occupying them. They only say they wish to occupy them. I think Turkish susceptibilities about using them could be got over.

Raouf Bey: We do not know. We cannot say what effect it will have on the internal situation in the Turkish Empire. If we could still have them and so ensure a safe entry to the fleet I should think that would be more useful to the Allies. We have not got a fleet that could be mentioned as a Navy to oppose you and you could have the forts put out of action by taking the breech blocks of the guns. Why is it necessary to land a force to occupy them?

Commander-in-Chief: I think the public in Turkey know that the forts have been, at any rate to a certain extent, supervised by Germans and if they can be supervised by Germans why can the same thing not be done by the Allies.

Raouf Bey: Supervising is one question and occupying another. Germans yes. One fort was manned by a German crew. But as I have told you personally we were forced into it. What we want now is to be given another chance and not for people to interfere with our goodwill. We want to be friends forever. We want to have a clean, clear relation of friendship. The Germans tried this policy of occupation in Russia and it failed. This was the weak point in German policy. We want to make a re-arrangement satisfactorily and this is our way of looking at it.

Commander-in-Chief: I think from all our information Turkey now wants to have peace.

Raouf Bey: Yes. This is so.

Commander-in-Chief: I think the quickest way to get peace is to agree to that important point. This important point has been carefully considered by the British Government. It is undoubtedly one of the most important points in the armistice. I am quite sure the government will insist on this point and, therefore, I think you would be wise in accepting it. If we can save Turkey's feeling of honour in other minor points later on I will endeavor to do so. But this is one of the principal points. Our government says "You made war on us. We will not make an armistice unless we can occupy certain forts and go through to the Black Sea."

Raouf Bey: Do you mean certain forts or all the forts.

Commander-in-Chief: "The forts on the Dardanelles and Bosphorous" means all the forts.

Raouf Bey: A little further explanation about the German occupation of the forts. There is a difference between an occupation by an ally. They went into the forts as our allies and now when Turkish public opinion is looking forward to a square deal with the English it would give the public a bad impression if you occupied these forts. We consider that this method of occupation will not be considered as just by the mass of the people and we can arrange the same thing in perfect safety by a different method. You can control the direction of the forts without actually occupying them. To do that now will affect the goodwill and good desire of the Turkish people and will affect the⁴⁰ prestige of the British in the East.

Commander-in-Chief: I quite see your point of view but I think you make a good deal of the public opinion in Turkey, I do not think public opinion in Turkey need know every detail about the fort.

Raouf Bey: They need not but there are people among us who will make a big question of it. That is the weak point in our internal affairs. There are so many nationalities and they will be exploited. It is a very delicate question and it may put us in a very hard position. If Turkey was peopled by one nationality it would be different.

Commander-in-Chief explained to Hikmet Bey that the British Government would insist on this point.

Commander-in-Chief: I am just telling your colleague that my government will insist on this condition. We will do everything we can to save the amour propre of the Turks. We do not want to hurt their self-respect. But my government is determined to be in a strong position. It has not been to war for four years for nothing. They know that in Palestine they have a grip of the position and I know they will insist on taking a strong line on this question of occupation. I am convinced they will not give way. We say "We will keep these forts." At the present moment we are enemies. We want to be friends. You are getting rather overwhelmed by your adversaries. It is important to England to insist on this strong line after a war they did not want. I do not think you wanted it. Nobody was more disgusted then England when Turkey came into war.

Raouf Bey: As I have explained to you personally, it was useless for us to do otherwise. We were helpless. But point of occupation is one that can be arranged otherwise and in a better way to both parties. A responsible control officer will be much better. Can you say what nationality the troops put into the forts will be?

Commander-in-Chief: I have no instructions but I think I am fairly safe in saying that a large number of them will be British. But I think the other Allies will want to be represented in some way.

40 TNA. ADM. 116/1823, "Turkey-Armistice" (Transcript of Armistice Talks, p.4.) in From Commander in Chief, Mediterranean Station to Secretary of the Admiralty, No: Z.456/6275, 9th April 1919

Raouf Bey: The French and the Italians?

Commander-in-Chief: Yes, possibly all the Allies, except the United States and Japan.

Raouf Bey: That is a very serious point indeed. There is the question of the mixed nationalities in Turkey to consider.

Commander-in-Chief: I know that you would ultimately like to make peace with England but the other Allies will have to be represented.

Raouf Bey: It will be very bad to see Greeks occupying those forts. It means a revolution in the country. In fact, we do not know where it will end.

Commander-in-Chief: We could tell our government that you agree to the first article but that you do not wish the Greeks to occupy the forts.

Raouf Bey: We want to have a candid peace with you and we talk to you plainly and I say what I feel and express my government point of view. We dare not to this. It means a revolution in the country. I know the feeling of the country. It is as much for your benefit as for ours. If you are going to write to your government, please mention this point of view, also about the different ways of occupying the forts. These points are difficult and may cause trouble, so much trouble that Turkey may be left without a government. If it is your policy to force this you can do so but then the responsibility will be yours. It is too heavy for any honest government who wishes to keep Office.

Commander-in-Chief: That is if the Allies occupy the forts.

Raouf Bey: All the Allies taking a share in the occupation. I tell you frankly, the English can come up and secure the guns. That will not make much effect. It is very sad to be beaten but it will end there. But if the Greeks or the Italians come I tell you plainly that we had better see ourselves killed properly than allow it.

Commander-in-Chief: What will you say if, when the fleet comes up to Constantinople, the Allies are represented but the forts occupied only by British?

Raouf Bey: There would be the same trouble about the Greeks.

Commander-in-Chief: The chief trouble is the Greeks?

Raouf Bey: My people cannot stand it. It is no good.

(Conversation explained by Raouf Bay to the remainder of the Turkish delegates.)

Raouf Bey: During the armistice my Government is prepared to give a free passage to all kind of ships through the straits. But are Greek men of war to come? We are prepared to give all guarantees that will satisfy the Allies that they will have a free passage as we have said. Say a mixed commission to control

the fire of the forts. It will be equally satisfactory, quite as good as occupation. It will be to the benefit of both parties not to have man of war permanently stationed at Constantinople, while they have got means to ensure themselves of a safe use of the straits at all times.

Commander-in-Chief: That particular point wants looking at. What the government wants is to be able to repair their ships at Constantinople. They do not insist on ships being anchored off Constantinople. They want a base for their ships to repair at without their going into the Black Sea.

Raouf Bey: That can be arranged. With regard to these Greek ships, you must know that in Turkey everybody is armed. That makes the situation more difficult. But we are trying to strengthen our gendarmerie. We are trying to get things straight.

Commander-in-Chief: About this article 1. If you like, I will refer it home but I am quite convinced it is a waste of time. I think I can say that the situation in Turkey would be very much strained if the Greeks were allowed to occupy the forts or if they were allowed to participate in any concentration of ships passing through.

Raouf Bey: The Italians also will make the same effect.

Commander-in-Chief: Yes. But the Italian will be a little more difficult, as they are a more powerful nation. The Greeks have only quite recently come into the war and It might be possible to arrange one but not the other. Do you think that if I could get my government to agree about the Greeks not occupying the forts you could get your government to agree about the other points? If they do not give way I am afraid we shall not make an armistice.

Raouf Bey: I have something else to suggest. Are you prepared to consider it in this way? To arrange for the rest of the forts to be out of action but only for the two important to be occupied to occupy the two important ones but not the whole of them. We would dismantle the rest and you would occupy the most important ones. That will also satisfy the public in England. What we want to do is to save the honour of Turkey.

Commander-in-Chief: I quite see your point of view. I think the government will give way about the Greeks and possibly about the Italians, but not on the forts question.

Raouf Bey explained what had been said to his colleagues. Saadullah Bey explained to the Commander in Chief the military point of view about the forts.

Commander-in-Chief: I had better telegraph to the Admiralty to say that you agree to the total dismantling of all the forts and wish to save amour/ proper of the Turks by not having them occupied.

Raouf Bey: I will have to open a discussion with my government. It is such a delicate question that the complications will be very great and the effect on the public considerable, especially about the Greeks. They will exploit it. It will be most dangerous for us especially as we are going to relieve our army. We must have a peaceful country and the government must have full power to control the situation, not being weakened by superfluous measures.

Commander-in-Chief: We will send the telegram. I do not think myself that they will agree to it.

CLAUSE 2

Commander-in-Chief: *We are to have the position of all minefields, torpedo tubes and other obstacles in Turkish waters. Their position is to be indicated and assistance given to sweep or remove them as may be required. We want to have a channel through the Dardanelles.*

Raouf Bey: You can have the control of the tubes, of the nets and of the field mines. We will give you all assistance. Agreed.

CLAUSE 3

Commander-in-Chief: *All available information is to be given us as to mines in the Black Sea.*

Raouf Bey: Certainly. Agreed.

CLAUSE 4

Commander-in-Chief: *All Allied prisoners of war and Armenian prisoners and interned persons to be collected in Constantinople and handed over unconditionally to the Allies.*

Raouf Bey: "Armenian interned persons." Since we have formed this new government we have promised and declared officially that nobody is to be kept in prison without being justly tried. This clause will make complications without any need. There is already an Armenian Government in the Caucasus. There are many refugees there from our country. They will have to come back. It is easy to say "We will arrange this" but unless you are in a position to do it you ought not to promise. There are no proper means of communication among these wild tribes. We are bound to try and secure the local peace of the place. As a principle we accept it. The difficulty comes in carrying it out. If we have anybody locked up we will certainly release them but I knew this protocol was signed before I left Constantinople and I am sure, there is no one to release.

Commander-in-Chief: The reason for the inclusion of this clause is probably to assure the public in England that the Armenians being looked after. Public opinion in America too, must be taken into account.

Raouf Bey explained this article to the Turkish delegates and suggested to addition of the words “or elsewhere as arranged.”

Commander-in-Chief make a note about number 4 that it is accepted in principle but the Turkish delegates wish to point out that as far as Armenian prisoners are concerned, this has already been done by order of H.M. the Sultan and that the article might be amended accordingly.

Raouf Bey: There are no interned prisoners in concentration camps.

Hikmet Bey explained to the Commander in Chief the position as between the Turks and the Armenian Governments. A treaty had already been signed.

Raouf Bey: Why collect them? We have set the all free and they have been given their liberty.

Commander-in-Chief: It is a good deal a matter of public opinion. They do not know the conditions at home.

Raouf Bey: I personally am responsible that this release is going to be carried out immediately.

Commander-in-Chief: Government are very anxious to mention something about the Armenians. They will want to assure the British and American publics that something has been done to assure that the Armenians are being well treated. I do not doubt your word about what your Government has done but everybody does not know that. The United States will say at once that nothing has been done about the Armenians. Can you suggest any better way of putting it?

Hikmet Bey explained the position to the Admiral.

The Admiral told him that the important thing was public opinion in Great Britain and America. It will be said that we, Great Britain had made an armistice without taking the Armenians into account.

ARTICLE 5

Commander-in-Chief: “The immediate demobilization of the Turkish army except for such troops as are required for the surveillance of frontiers and for the maintenance of internal order. Effectives to be determined later by the Allies.”

Raouf Bey: I suggest “in consultation with the Turks.” You do not know the condition of the country. We accept the idea as a principle but we must keep a strong enough army to guarantee the internal peace of the Turkish Empire. We

must have so many troops here and so many there. But we accept the principle. What is meant by “later”?

Commander-in-Chief: I think they will begin at once as soon as they are through the Dardanelles. I don't know exactly what will be done.

Raouf Bey: We want to let the poor fellows get back and gather in their harvest. But we want enough left to guarantee internal peace of the country. Then there is the point “to be determined by the Allies.”

Rear Admiral Seymour suggested adding the words “who will consult the Turkish Government on this matter.”

Commander-in-Chief explained the Hikmet Bey about the demobilization of the army.

It was decided that a cable should be sent suggesting the addition of same such phrase as suggested by R. A. Aegean.

CLAUSE 7⁴¹

“Surrender of all war vessels in Turkish waters or in waters occupied by Turks. These ships to be interned in such port or ports as may be directed.” That clause surrenders the “GOEBEN” if she is there.

Raouf Bey: We are not able to do it. We can put her out but we are not in the position to have control over her. We have not the material force to do it and we cannot make them to be captured by you. The only thing is to say to them “Clear out” I proposed that they should leave the ship to Turkey as they have promised at the beginning of the war and then we can dismantle her to satisfy you. There were two parties discussing it when I left. I hope they will accept this and leave the ship at Constantinople. They will have either to do this or to take her to some Russian port when you can go up and smash her. If they are going to oppose you it will be a very weak opposition.

Commander-in-Chief: We hear very different accounts of her.

Raouf Bey: She is badly armed and she cannot fire a gun. We have to consider the question of the smaller Turkish craft that are used for the control of smuggling.

Commander-in-Chief: I do not think there would be any trouble about that. You would say “We want this or that boat for custom purposes” and I think it would be all right.

Secretary: Could we add “except such as are required for police or other purposes.”

41 ‘Clause 6’ olması gerekir (TB)

Raouf Bey: We have got one old battleship. We could dismantle her. Then we have an old ship that is used as a school for our cadets. She is anchored off the Naval Academy. We have got two small torpedo gunboats. One has no gun, only torpedo tubes. All we really want is to have some small craft for the control of the smuggling along the Turkish coast.

Commander-in-Chief: I think you are quite right about the GOEBEN. The honour of Turkey does not allow you to put her in an impossible position. But you must understand that England considers her as a Turkish ship. She came out and fought under the Turkish flag and she is considered by us as a Turkish ship. We will give up her officers and crew and they must be allowed a passage out of Turkey.

Raouf Bey: It is as I have told you. There is a division of opinion about it in Constantinople. The German Admiral favoured my proposal. I will send a telegram to my Grand Vizier and ask him to do his utmost to bring this about. But we ourselves have no power. We cannot fire at her in case she then fires on our capital. And we cannot trap them. That is impossible.

Commander-in-Chief: But we consider that this ship belongs to Turkey.

Raouf Bey: She does not belong to us.

Commander-in-Chief: She came out flying your flag and fought under that flag.

Raouf Bey: We tried to put our men on board to be trained. But the German were clever enough to see it and now there is only one Staff Officer and fifty men. We are powerless. I am sorry to admit it. But it is so.

Rear Admiral Seymour: The English people will say that she hoists your flag when it is convenient and then, when it is not she becomes a German ship.

Commander-in-Chief: We don't not ask you to trap her. The only thing for you is to send that telegram telling your Grand Vizier to secure the position. It is the only thing to be done.

Raouf Bey: Tomorrow they will now about the armistice. We have kept it a secret up to know. Tomorrow they will know that we have begun to treat with you.

Rear Admiral Seymour: When did she last fly the German flag?

Raouf Bey: She always flies the Turkish flag.

Commander-in-Chief suggested mining her in. She is here. Mine both ends of the Dardanelles and then tell her to land her men. We are not going to make prisoners of them.

Raouf Bey: If we mine her in, they will fire at Constantinople. We do not want this to happen.

Commander-in-Chief: You have put yourself in a false position. She was at Stenia. You mine her in and then tell her to evacuate the ship.

Raouf Bey: The other day there was a serious trouble. The best solution I can give you is to send this telegram to the Grand Vizier saying that the ship must be considered Turkish. She must declare herself but this will put our government in a rather difficult position. It is in our interest to keep the ship in Constantinople.

Commander-in-Chief: You have got to keep her as a Turkish ship. She fought under the Turkish flag. I will take the responsibility of seeing that the German officers and crew will leave the country. There is another very important question - the German submarines. I don't know how many German submarines you have.

Raouf Bey: We ourselves have no submarines. They are under the German flag.

Commander-in-Chief: We cannot have German submarines going about the Sea of Marmora.

Raouf Bey: If we know where a submarine is we will let you know at once.

Commander-in-Chief: Supposing a submarine goes back to her base.

Raouf Bey: We will not let her; we will inform you at once.

Commander-in-Chief: Here is the Sea of Marmora. There is a submarine somewhere about; she goes to Constantinople. You see the difficulty.

Raouf Bey: We shall then ask you to help us but we ourselves will fight her.

Commander-in-Chief: This is rather a difficult position, if we send up a fleet of ships I myself am rather in favour of ISMID BAY. Perhaps with one ship at Constantinople.

Raouf Bey: You can all get in there but how can we ensure your safety.

Commander-in-Chief: You must know what base they operate from?

Raouf Bey: Their base was in the Golden Horn. We know nothing about their operations; we did not know where they went or anything about them. Suppose they have fuel enough on board. How can we give you any assurance unless we know where they are?

Rear Admiral Seymour: You can take care that they don't leave their base in the Golden Horn. They can have their torpedoes taken out.

Raouf Bey: If I say "yes" and they are at sea, how can I know and how can I prevent it? You can rely entirely on me. At the moment we sign the armistice. I will fight them if they try to put us in a difficult position. That is the feeling of all Naval Officers.

Commander-in-Chief: Supposing you happen to know where one is.

Raouf Bey: We will let you know at once.

CLAUSE 7

Commander-in-Chief: This is unsatisfactory, *the occupation by Allied troops of important strategic points*. I imagine they mean places like Aleppo and Baghdad. They want to occupy these places while there is an armistice. They must specify what points they mean.

Raouf Bey: After we have demobilized it will mean stopping at all fronts.

Rear Admiral Seymour: They will certainly want to occupy some strategic points.

Commander-in-Chief: They have given us four places they may want to occupy. Sis, Hajin, Zeitun and Aintab. I think perhaps we had better leave clause seven and go on.

CLAUSE 8

“Free use by Allied ships of all ports and anchorages now in Turkish occupation and the denial of their use by the enemy.”

Raouf Bey: Also our ships to be allowed to trade along the coast. Can we have the same use of your ports? We ask for free navigation.

Commander-in-Chief: I think that would be allowed. We should be able to control the entrance to the sea of Marmora. We must do this because of the danger from submarines. I think we shall be able to arrange for your ships.

Raouf Bey: I should like them to sink a Turkish ship after the armistice. But we want free navigation along the coast.

Commander-in-Chief: I cannot see any objection.

Raouf Bey: The question of tonnage is very acute in our country.

Commander-in-Chief: It sounds reasonable enough. What sea trade have you now?

Raouf Bey: We want to have steamers going to Messina, Bierout etc.

Commander-in-Chief: It goes without saying, I think, but we might ask about it.

Note: Admiralty to be asked that Turks may have the same rights for their ships.

Note: Conference adjourned. Re-assembled 4.17.p.m.

Hikmet Bey explained to the Commander in Chief about the Armenian question. There are various kinds of Armenians.

Raouf Bey explained that an order had already been given that all political prisoners were to be released at once.

4.36 p.m. **Commander-in-Chief**: What would you like to do about the remaining clauses? Let us see which other ones likely to cause disagreement and those which are not serious.

CLAUSE 9

“The use of Constantinople as a naval base and the use of all ship repair facilities at all Turkish ports and arsenals.”

Raouf Bey: We object to the use of Constantinople as a base especially to ships of certain nationalities. We should not object to the repair facilities but as a naval base it has great drawbacks on account of our special internal conditions.

Commander-in-Chief: The real point about its being a naval base is that it is one of the few places near the Bosphorous where we can get ships repaired. We want to be able to draw coal and oil. We want to fight the German ships in the Black Sea.

Raouf Bey: If it will be base for all the Allies, we have the same objections to that.

Commander-in-Chief: That difficulty crops up everywhere.

4. 33. p.m. **Hikmet Bey** explained to the Commander-in-Chief about the use of Constantinople as a base.

Raouf Bey: The word “base” gives the idea of occupation.

Commander-in-Chief: It is an occupation to a certain extent, an occupation of the workshops. If you have lathes and no workmen and we have the workmen, they go in and help.

Rear Admiral Seymour: You do not occupy the shore, you use the dockyard.

Secretary: Supposing you say the use of all ship repair facilities.

Raouf Bey: But this means occupation.

Rear Admiral Seymour: Of the dockyard only.

Raouf Bey: It is our instruction that we are not to agree to any kind of occupation on the coast or in the country. We can give you all the facilities. The use of all ship repair facilities, yes, but the use of Constantinople as a naval base, no. I think this will cover what you mean.

Commander-in-Chief: How would it do if we said the use of Constantinople dockyard and anchorage as a naval base?

Raouf Bey: That is the same thing.

Commander-in-Chief: It cuts you clear of the city.

Raouf Bey: A naval base is to be created and that means occupation. It means it is occupied as a rule by the Allies. There is no other word to express it.

Commander-in-Chief: I suppose you have a wall round the dockyard. We could man that wall with sentries. As to protection of the ships. I think if ships were inside and we had any fear at all of submarines, we should have to net the entrances. Once we had the Dardanelles netted it would not be necessary.

Raouf Bey: Using the harbor as a naval base will give a very wrong impression. We will give you all facilities when the occasion arises in all Turkish ports.

Rear Admiral Seymour: The point is, what is it proposed we shall do.

Raouf Bey: I don't think you will have to go the Black Sea for fighting purposes. My information about the ships at Sevastopol is this. They are not in a position to steam out. The Germans tried to commission them but they could not do it. They could only commission two destroyers and they could not use them on account of the tremendous oil consumption.

Rear Admiral Seymour: There is no doubt there are some ships practically finished. If we are going through, our fleet must lie somewhere and they must be protected against submarines and it must be fairly close to the Bosphorous. It is a question of steaming.

Raouf Bey: I can explain it to you and you will see that it can be done. Ismed Bay could be protected by nets better than Constantinople.

Commander-in-Chief: I do not suppose the British government have thought of that yet. They want an assurance that they can repair their ships at Constantinople. The proposal is to use all Turkish ports and arsenals for ship repair facilities.

Rear Admiral Seymour: Is it intended to preclude the fleet from anchoring off Constantinople.

Raouf Bey: It would be a cause of trouble to our internal administration. It is in your interests to help us and to give u a chance to keep things going better.

Commander-in-Chief: The ships will go up and might remain at anchor for some days but even that is doubtful because I don't know if we should consider it safe enough. Ships would go up, show themselves and then come back. Until we are absolutely certain that the Sea of Marmora is empty of submarines no one would like to lie in the open for days at a time.

Raouf Bey: Are you going to keep your ships in the Black Sea?

Commander-in-Chief: What we want to do is to get into the Black Sea. We cannot say what will happen after that, but it is important to get to Sevastopol.

Raouf Bey: Is the British Fleet going to remain in Constantinople till the end of the war.

Commander-in-Chief: I think we and the French will bring up an equal number of battleships, probably four British and four French. If I saw any commotion I would not keep them at Constantinople. Until we know where the submarines are we should have to go to anchorage we could net. Constantinople is too (deep) and there is too much tide.

Raouf Bey: For Ismet Bay we can take responsibility but it is not considered that basing on Constantinople is a good measure.

Note: New Clause 9: The use of all Turkish ports and arsenals for the repair of Allied ships.

Raouf Bey: The use of the word "base" means occupation and that the people will not like.

CLAUSE 10

Taurus Tunnel System

Raouf Bey: This is very clearly occupation.

Commander-in-Chief: There is very clear occupation now. Baghdad is captured. From a military point of view it means they have control of the railway.

Raouf Bey: When we send the soldiers home, what danger is there then to you? There is no danger from our side then.

Rear Admiral Seymour: Suppose we wanted to move our troops and we found the railway system damaged. You must occupy these strategic points to make yourself secure and to prevent anybody moving against you. You might want to do this. This is not peace it is only armistice.

Raouf Bey: It will be granted enough. We can do nothing after we have demobilized. How can we act against your interests then?

Commander-in-Chief: Personally I think it is a small thing. But we have Allies and they may think some points important and if we do not keep them in they will say that everything has been given away to the Turks.

CLAUSE 11

Commander-in-Chief: Nobody but Enver Bey wanted to keep Persia.

Raouf Bey: We have already evacuated West Persia and I have seen the order. As regards Batoum a vote has been taken and it is considered to be Turkish. It will be a part of the general peace and I should say if you want Batoum it would be alright. But Baku is not ours. It is not Turkish.

Commander-in-Chief: Batoum is not Turkish going on a pre-war frontier.

Raouf Bey: That part of the country was under discussion at the time I left Constantinople. The Russians have occupied it against an indemnity. Just as you have kept Cyprus.

Commander-in-Chief: Why should we not compromise and say "Withdrawal if required after discussion between the Allied Governments and Turkey." Or leave the question for discussion at the general peace conference, leaving to the Allies the option to order the withdrawal or not. It is quite clear that somebody wants it done. I suggest saying "If required."

CLAUSE 12

Wireless Telegraphy and Cable stations to be administered by the Allies. What they mean by that is that they want to have control of the means of communication in the country while there is an armistice on.

Raouf Bey: It is all right if you mean to say that we may not communicate with the Central Powers.

Commander-in-Chief: If you make an armistice with us, you cannot very well keep in friendly relations with the Central Powers. Nobody expects you to turn round and fight the Germans.

Raouf Bey: It means we will stop relations with them. We will undertake not to give them any information as to your movements in our waters or to act against our neutrality. It will be guaranteed. What is the use of you having control of the telegraphs and showing by that that you have one part of the Turkish administration in your hands?

Commander-in-Chief: What you do not like is the idea of occupation.

Raouf Bey: Yes thereby showing that you are injuring the independence of Turkey. That is an impression I do not like to give to the Government.

Commander-in-Chief: Say "control" instead of "administration"

Rear Admiral Seymour: I do not think there is any desire to stop your use of them.

Raouf Bey: We take the responsibility that there will be no information given to your enemies from these wireless stations. I think some of the points in this armistice have been copied from armistice that was signed with Bulgaria. There you were carrying out a military occupation. You do not require such an occupation in Turkey.

Commander-in-Chief: Why should we not say "general control"?

Raouf Bey: If you will accept a kind of guarantee from us we will act strictly to the terms of neutrality and will not give any information of use to your enemies. Outside of that we are free to send telegrams within our own country. We could not send a telegram from Turkey to Berlin or Vienna.

5.22. p.m. Hikmet Bey explained the position to the Commander-in-Chief.

Raouf Bey: Can you accept this limit. To have a Control Officer who would only interfere when he saw a message which was going to Germany or Austria. If you take on the censorship of all telegrams you are supervising part of the administration of the Turkish Empire. It means the control of all departments of the Government. It would paralyse the effective working of the Government. We want to send a telegram and you say "No, you cannot send it. The where are we? The whole thing is impossible.

5.30. p.m. Conference adjourned for tea. 5.45. Re-opened.

Commander-in-Chief suggested that the W/T stations etc., should be controlled, Government messages excepted.

Raouf Bey: We will give you all the facilities you require but we do not want to have our Government messages controlled.

Commander-in-Chief: Let us add "Government message" excepted."

CLAUSE 13

Prohibition to destroy naval or commercial material.

Raouf Bey: This is as we were surrendering a fort to you. Why should we destroy it? We are very short of coal. We cannot even promise to supply you with coal as we are so short of it for ourselves. Our interests are to do everything possible to provision the country.

CLAUSE 14

Purchase of coal and oil fuel

Raouf Bey: As I have just said, we are short of both coal and food. There is not enough for our own people.

Rear Admiral Seymour: What is the objection to oil fuel?

Raouf Bey: We have no oil fuel. We used to buy from you. We are not producers.

Commander-in-Chief: We think that if you have coal you must give us facilities to purchase it.

Raouf Bey: The coal is in the hands of the merchants. The merchant will be willing to sell to the highest bidder. This will be you and our own people will go without. This will not do and if we try to prevent it you will say "why are you doing this. You promised us facilities to purchase." What goods there are in the country and needed for the country. If there is any surplus we will certainly give you the preference.

Commander-in-Chief: Most of the coal you have got is no use for steaming our big ships. It might be some good for traveling. But we require Welsh coal.

Raouf Bey: We are trying to produce all we can, but even then it is not enough to run our own railways. The price is going higher and higher. We are going to divide the coal equally but at present it is in the hands of merchants and they would sell it to you at the highest price. We shall have to stop that. There is no doubt that if you come in an offer a higher price than he is getting the merchant will sell to you and if we tried to prevent it you would say that we are not keeping our word.

Commander-in-Chief suggested adding the words “after the requirements of the Turkish Empire had been met” or “providing the reasonable needs of the country are met.” We only ask for facilities to purchase coal after the requirements of the country are met. None of this material is to be exported, that is to say.

Raouf Bey: Why should we destroy our ships when we so badly want them? And why destroy our guns? I know that your intention is not to take the country away from us.

Rear Admiral Seymour: This is a very ordinary term because the idea is that rather than we should have it, it is destroyed. That is the reason for it.

Commander-in-Chief: As it has been put in and the Allies have signed it, the Allies will ask why it has been taken out. It will look as if your intention was to destroy it.

Raouf Bey: But it will give the impression that you are going to in lay hands on everything.

Secretary: A possible way would be to add that all military and naval material was to be placed in safe keeping.

Commander-in-Chief: What about commercial material?

Raouf Bey: There is already a clause that we will give you all the superfluous material we have. I do not see how we can destroy our guns and ships and transport while we are in such need of them.

Commander-in-Chief: The difficulty about it is that as sure as we cut it out and they see the terms of the armistice, the other Allies will say that it means you intend to destroy this material. The fact that you are not going to destroy it will not prevent this impression.

Raouf Bey: But we cannot commit suicide. If we put it in it will give the impression to my government that you are going in to lay your hands on everything.

Commander-in-Chief: In the very next paragraph we offer to purchase things from you.

Raouf Bey: That is military material. We feel that you might use it in Russia. We don't want to destroy it.

Commander-in-Chief: If we get to many points that we cannot agree on the armistice will break down.

Raouf Bey: No, no. We want to set out from here once and for all and work out the salvation of our country.

6.5 p.m. Rauf Bey explained the conversation to the remainder of the Turkish delegates.

CLAUSE 15

Raouf Bey: Clause 15. *Control of the railways.* Transcaucasia is not our business. It is in the hands of the people of the Caucasus.

Commander-in-Chief: Possibly they want to operate from there and to get into Persia.

Raouf Bey: If you like we will accept your views. We do not see any real need to control the railways in Turkey itself. It is a matter of life and death to us to run them according to our own requirements. The question is one of feeding the people.

Commander-in-Chief: It is not likely that the Allied Control Officers are going to be given such orders as will starve the people.

Raouf Bey: On one occasion the Germans so arranged the working of the trains that they got food and stores intended for our own people.

Commander-in-Chief: You are treating with us as if England were a conquered nation. Turkey came here as a nation wanting peace. You object to everything, big or small. Your brain is working round as though the Allies were conquered. You cannot expect to conclude an armistice if you object to every single paragraph.

6.12. p.m. **Hikmet Bey** explained the position to the Commander in Chief.

Raouf Bey: Raised the question as to the construction to be put on this article. Was it intended to put whole of Turkish railways under the control of the Allies or only that portion in Trans Caucasia?

Commander-in-Chief: It is not quite clear what is meant.

Raouf Bey: We accept "control."

Commander-in-Chief: Allied Control Officers to be placed on all railways, not only the Transcaucasian railways. "All railways" means not only Turkish railways but all railways. We may add "due consideration will be given to the needs of the population" or "to the requirements of the country."

Rear Admiral Seymour: "due regard" means that you could arrange for all food and passenger travelling.

Commander-in-Chief: Will you agree with this added? "Due consideration being given to the needs of the population." About the occupation of Batoum and Baku. Baku does not interest you as it is not yours. Batoum is important because we want to get at the Russian ships that have been turned into German.

Raouf Bey: You have got another clause securing you “all facilities.”

Commander-in-Chief: They want to be able to occupy Batoum. When I went to Batoum it belonged to Russia. At that time, Baku, Batoum and Tiflis all belonged to Russia. It is only a question of the occupation of Batoum.

Raouf Bey: How can we object to something that is not ours to dispose of?

Commander-in-Chief: As Baku does not now belong to Turkey, you rather dislike having it in an armistice. It belongs to one of the many Trans-Caucasian states. It certainly belonged to Russia When I was there.

Raouf Bey: It belongs to the Tartars and not to Turkey. The Tartars have had some of our officers and by their aid have taken Baku. It was never counted as a Turkish place.

Commander-in-Chief: Evidently the governments have put it in for this reason – because it has been in the possession of some Turkish officers. Suppose we say “This clause to include Allied occupation of Batoum. Turkey will raise no objection “to the occupation of Baku by the Allies.”

Raouf Bey: Yes.

Commander-in-Chief: The Question Concerning the Garrisons. In a certain number of places the garrisons are in an impossible position because you cannot get at them. We are the only people who can get at them. Take a place like Hejaz. The English government thinks the garrisons ought to be surrendered.

Raouf Bey: Why not order them to evacuate? It will impress them much better.

Rear Admiral Seymour: The point about that is that you have these garrisons and if they evacuate they are in a far better position than they were before. You, by the armistice, get them out of a difficult position. That is not the object of an armistice.

Commander-in-Chief: If the war goes on these places will have to surrender. You want an armistice and you also want these people to be better off than they are now. If the war goes on they must surrender. That is certain. There is no doubt about one thing. They will be well treated and fed. I think at present some of them are in a pretty bad way.

Raouf Bey: Supposing they will not surrender?

Commander-in-Chief: A great number will disband.

Raouf Bey: It will bring on trouble. If we evacuate we clear our hands of these places. It will be more feasible. The men will go home and be producers for our country.

Commander-in-Chief: You must give way to us on points that would have been certainties if there had been no armistice.

6.42. p.m. **Raouf Bey** explained the position to the remainder of the Turkish delegates.

Raouf Bey pointed out that some of the garrisons are actually behind their own line and not behind the lines of the Allies. It would be unusual to ask them to surrender when they were not even being attacked.

Commander-in-Chief: There is another points which comes in and that is this Taurus Tunnel System. No doubt why they have talked about Cilicia. They want the Taurus tunnel system occupied. They want to control of the railway system there so that there cannot be any more fighting.

Rear Admiral Seymour: I think the evacuation of these garrisons would meet that.

Commander-in-Chief: Are you prepared to evacuate?

Rauf Bey: I will refer to my government.

6.50 p.m. **Hikmet Bey** discussed with the **Admiral** the question of surrender as opposed to evacuation.

Raouf Bey explained that the Sultan of Turkey did not recognize the King of the Hedjaz as a reigning sovereign. He further explained that for a Turkish force to surrender to an Arab force simply meant starvation. The Arabs would let the Turks starve.

At 7 p.m the conference adjourned.

3 P.M. 28 OCTOBER 1918

The Commander-in-Chief told Raouf Bey that he had received a reply from the Admiralty stating that, as far as possible, only British and French troops would be used to man the Dardanelles and Bosphorous forts. He asked how long it was likely to take Raouf Bey to receive a reply to the message he had sent to Constantinople.

Raouf Bey: We cannot get into direct touch with Constantinople. I have sent Tewfik Bey down. He should be at Chesme by now.

Commander-in-Chief explained that Commander Cottrell had already started for Smyrna to repair the cables there.

Raouf Bey stated that about ten kilometers of the land line had been broken down.

Commander-in-Chief again emphasized the necessity of coming to an understanding as quickly as possible. Delay was exceedingly dangerous. The longer time wasted, the more chance there was of dangerous complications arising.

Raouf Bey stated he quite understood and was doing all he possibly could do expedite matters, in the interests of his own people.

Rear Admiral suggested that it might be possible to get into wireless communication with Dedeagatch and for a message to be sent by land line from there.

After some discussion it was decided that there was a strong likelihood of the land lines being cut and the idea was not proceeded with.

CLAUSE 7

Commander-in-Chief: I suggest inserting the word "all" after "of" It is desired to be in a position to quell any disturbance that may arise.

It was not contemplated to garrison the whole of the Turkish Empire. That would require far too many troops.

Raouf Bey: You have the railways, Taurus Tunnel and the Straits. This clause, saying "to occupy all the places" means almost the occupation of the whole Turkish Empire.

Commander-in-Chief: Let us leave it for the moment and discuss this. *If seven was left out, would you agree to 9 and 10?* In 9 we propose to omit the use of Constantinople but I think we are rather at cross purposes about that. The trouble is the word "base." We must re-cast the clause so as to make it clear that we do not to occupy the town. This clause is directed against possible operations in the Black Sea. We may not always want to go back to Ismet Bay. If we know we can use inside the Golden Horn from which we may start, that is all we need.

Raouf Bey: You have already got the use of all Turkish ports. Stenia is the most important base in the Bosphorous.

Rear Admiral Seymour: We want a place to start from, to attack the Germans in the Black Sea. A place where we can fill up with stores and ammunition, that is a base.

Raouf Bey: I understand what is meant. It is about Constantinople.

Commander-in-Chief: If you will keep in Clause 10, which after all, is only a part of the control of the railways, I will give way on this point. That is a fair bargain.

Raouf Bey: I am trying to arrange things here so that everything will work smoothly. Our country is a very bad country for propaganda. I am trying to avoid points which would appear harsh to our people and would in the end not make for smooth working.

Commander-in-Chief: As far as the Taurus Tunnel is concerned, we already have troops very close to it. We are getting so close that very soon the Taurus Tunnel will have gone. We have helped you in this matter by putting in "due consideration being given to the needs of the population."

Raouf Bey: Very, well agreed.

Clause 9 as amended read out.

Commander-in-Chief: To go for a moment to the question of the German submarines on which I am not perfectly clear. If we sign the armistice it will mean getting hold of the officers and crew and getting them out of Turkey. We take it that if a submarine comes into any of your ports the crew will be taken out of her.

Raouf Bey: Certainly, that is understood. It is for us to put them out of action as soon as possible. We will try to avoid any smash in the Black Sea. That is what I am trying to do. But as I have said, we have no control over the submarines, they are entirely German. We shall tell the German Admiral to go away and not to have any submarines in the sea of Marmora. If you can tell me any method of finding out where the submarines are I will do it.

Commander-in-Chief: If you have information that a submarine is at a certain place you must intern her.

Clause 11 I think we have agreed to.

Clause 12 is practically settled. Government messages to be excepted.

The question of the control of the railways was then again discussed. A copy of the terms of the armistice in French was produced and it was decided that "free disposal" referred only to the Taurus Tunnel System, not to the whole of the Turkish railways.

Commander-in-Chief: Regarding 16, there are one or two points that have not been cleared up. You do not wish to surrender Cilicia but to evacuate it. I think this is a small point and if I give way somewhere else you will have to accept it as it stands. Our people are getting nearer every day. I think it makes very little difference to you.

Raouf Bey: But you cannot ask us to surrender a part of our fighting front when they still have the power to go back? And if our men surrender they will be badly treated by the Arabs. It is a question of humanity.

Commodore Burmester suggested that as the railway was out it will be easier to get the men away by sea. But we have recognized the King of the Hedjaz and we cannot very well go behind that.

Commander-in-Chief: But we do not want it to be said afterwards that we allowed a lot of Turkish troops to be starved by Arabs. The question rather is, how well can be treated?

Raouf Bey suggested that the best solution was to leave “Arab representative” out and for the British to arrange that they should be handed over to a British commander. He stated that he had faith in the Hedjaz people. If they made a promise they would keep it or die. Faisil is with General Allenby. Send a message to him and when he says “yes” it will be all right.

Commander-in-Chief promised to ask the British Government to endeavour to arrange that the Turks were sent to the nearest port.

CLAUSE 17

Surrender of all Turkish garrisons in Tripolitania.

Raouf Bey: It is impossible to get them to surrender to the Italians. We have a Royal Prince there, too.

These officers will go on just the same, even after the armistice is signed. They will stick to the people they have been fighting with for three years, the men they have been leading against the Italians.

Commander-in-Chief: But if you order them to surrender?

Raouf Bey: That is something we cannot do. We can order them to clear out of the country and if they do not do so the Turkish Government will have nothing to do with them. We will send no supplies to them if they do not go out. Or perhaps they could go to Egypt?

Commander-in-Chief: This would only complicate matters with Italy.

CLAUSE 19

We propose to put a time limit to that. A reasonably short time limit, with a special clause for troops in distant parts of Turkey.

Raouf Bey explained that there were many German civilians in Turkey, bankers, commercial men, etc., without whom the country would be in a bad

state. Is there any objection to our keeping these civilians until we can get our own people back from Germany?

Commander-in-Chief: I do not think we can do that. You will have to give an undertaking to get the people out of the country.

Raouf Bey: The idea is not to keep them. It is to protect our own people, students, etc., who are at present in Germany. Would you be willing to let the Turks go through the occupied country?

Commander-in-Chief: I cannot give that undertaking.

Discussing the question of the occupation of the Armenian vilayets, Raouf Bey explained that there were various agencies in Armenia which would be ready to stir up trouble if they were given the least opportunity.

5.40 adjourned for tea.

5.58 re-assembled.

Raouf Bey raised the question of possible Allied financial assistance in Turkey but the Commander in Chief said it was rather outside the scope of a military armistice.

Raouf Bey asked for an age limit to the Turkish military prisoners who were to be kept by the Allies. He suggested one of forty years.

Commander-in-Chief suggested inserting the words "of military age." Or just say that the question of their age would be considered.

Clause 22 agreed. Clause 23 agreed.

CLAUSE 24

Commander-in-Chief: What are your views on this clause?

Raouf Bey: In connection with 23 there is one point, which perhaps may affect your interests. It is the financial question again. Germany gives us money and we have borrowed enough from her to take us to the end of the year. And there is money in Germany which we want to be brought to Turkey.

Commander in Chief again stated that this was outside the scope of the military armistice.

Commander-in-Chief: Clause 24. What have you to say about these Armenian vilayets?

Hikmet Bey explained the situation to the Commander in Chief. He desired some more accurate definition of “disorder.” Was “revolt” intended?

Raouf Bey explained that some of the inhabitants of these vilayets had joined the Russian Armies, some went into Persia, and, in various ways they had practically all gone. There were no Armenians left there now.

Rear Admiral, Aegean: Bur there must be a certain number of people left?

Raouf Bey: America was very interested in this part of the country.

Commander-in-Chief: Yes. But America was not consulted as to the terms of this armistice. She is not at war with Turkey. My difficulty with this one is that if you do not agree to it I shall feel obliged to press one which you will like still less, number 7. We gave way about “all the strategic points”. If pressure were put on you to insist on this article 7, this (24b) might go, for the Allies could say that every one of these was an important strategic point. If you will give way about this I might consider giving way about 7.

Raouf Bey: Instead of “occupying” say “garrisoning.”

Rear Admiral: The Turks don’t like the use of the word “occupation.” I don’t know any difference between occupation and garrisoning.

The Secretary suggested that Clause 7 and 24 might be amalgamated.

Commander in Chief said that he considered 7 a very important point in the armistice. In the event of a change of government the Allies wished to have this right to occupy certain places.

Hikmet Bey suggested inserting the words “in the event of threatened disorder.”

Commander in Chief agreed with the idea, that if the Turks were unable to keep order the Allies would step in and do so for them.

Raouf Bey pointed out the necessity for care in this direction. If the Commander of an Allied Army of occupation wished he could say “There is disorder there” and send his troops just where he wished.

Commander in Chief stated that he had already considerably diluted Clause 7 and he must insist on keeping the right of interference in the event of a situation arising that the Turks found themselves unable to deal with.

Raouf Bey explained that the Turks had sufficient forces in the large towns. He suggested waiting until the government fell before bringing in Allied troops.

Rear Admiral Aegean mentioned the possibility of a portion of the Turkish Army revolting. The Allies must be ready for such a contingency.

Commander-in-Chief: Let us say “in the event of a situation arising which threatens the safety or security of the Allies.”

He reminded Raouf Bey that the longer the armistice proceeding took, the more chance there was of the whole thing being broken off. He suggested agreeing to Clause 7 without telegraphing to Constantinople.

Hikmet Bey stated that the Turkish delegates had received very definite instructions as to the limit of their power and must telegraph as to such a clause as 7.

Commander in Chief explained that we are two nations at war and we cannot discuss these matters like a merchants. The delay is becoming much too great and the British cannot go on waiting for replies to all these telegrams. He understood that the Turkish delegates should wait for a reply as regards article 1. But the delegates should be able to take responsibility to settle the other articles.

Raouf Bey suggests sending a boat to Chesme.

Commander-in-Chief: On the arrival of the answer to 1, can you agree to the other points without referring to your Government? A reply may come to-morrow.

Raouf Bey: I am afraid I cannot say that. There is a connection between the two.

Commander-in-Chief: Would you risk the armistice for this withdrawal of troops from Cilicia?

Raouf Bey: Yes, I must. I have sent my government a copy of all the clauses, together with your promise that you will try to alter some of them.

CLAUSE 13

Commander-in-Chief: You said you regarded this as rather absurd. Shall we see if we can re-cast it in way which would meet the Turkish view?

Raouf Bey: I thought last night that we might find a way of re-casting it.

Commander-in-Chief: I see our point. You think it is ridiculous to talk about destroying this material. My difficulty is that I do not want to cut out articles out of the armistice more than we can help. We already have the right to use the dockyards.

Rear Admiral Agean: Supposing a garrison were to destroy their guns.

Commander-in-Chief: The Turkish Government do not like putting things in that give the idea of unconditional surrender. The only reason why

I do not like cutting it out is that if do the government will say at once "They mean to destroy the material; otherwise they would not have cut the clause out."

Commodore Burmester suggested "military, naval or commercial stores remaining in the hands of the Turks are not to be destroyed."

Raouf Bey: A man who is going to surrender will keep his gun to protect his life.

Commander-in-Chief: The clause now reads "Prohibition to destroy naval, military or other material by these Turkish garrisons." We will leave it as it is.

9.5 A.M. 30TH OCTOBER 1918

Commander-in-Chief: Have you received a reply as to Article 1 yet?

Raouf Bey: The Turkish Government accepts Article 1. I have to make a special request to Your excellency not to injure the Turkish honour if it can be arranged to keep back a small number, just a few, Turkish troops to occupy the forts with the French and British. The Government accepts the clause but they make this very special request to your Excellency.

Commander-in-Chief: As long as you accept the article unconditionally, I will certainly ask my government to do that. I cannot of course say whether they will refuse. You must accept the clause unconditionally and accept the decision of my government.

Raouf Bey: Any number you like of British and French but just a few Turks to save the honour of my country.

Will you write a personal letter so that I can show it to H. M. the Sultan on the Subject of the forts being; occupied by French and British troops only? Nobody will hear of it. It is just to have something to show him.

Commander-in-Chief: It is a risky thing because it is rather rubbing it into our Allies if they ever get to hear of it.

Raouf Bey: Nobody will get to hear of it except the Grand Vizier and the Sultan.

Commander-in-Chief: My instructions are to give assurances. It may cause trouble. You will engage your word that it will be kept secret and that you will only show it to His Majesty the Sultan and the Grand Vizier?

Raouf Bey: Yes.

Commander-in-Chief: I do not think the Admiralty could object to it. We will do it.

Raouf Bey: We have a much delayed telegram which the Allied inhabitants in Constantinople have written to the Commander-in Chief of Mediterranean. It is going to be forwarded to you as quickly as possible.

Commander-in Chief stated that if the letter was addressed to the Commander-in Chief Mediterranean it would have to be sent to Admiral Gauchet at Corfu.

Raouf Bey: They -the Turkish Government- have accepted Article 2. They have accepted Article 3 unconditionally. There is another request from Grand Vizier this time about the Greeks ships going to Constantinople. He requests you to save the country from the very grave danger which this bring about, if the Greeks were seen in the capital or at Smyrna. The danger is so great that we cannot undertake to arrange for it. If the Greeks are seen there in front of the town of Constantinople we don't know what may happen. I have reported to him that you have promised to do your best.

Commander-in-Chief: I will put that to my government also they are just as interested as you in the question of law and order. You are very generous to the Germans who have fought for you and in the same way we want to look out for our Allies.

Raouf Bey: Quite so.

Commander-in-Chief: The Greeks have some very good destroyers which we may want to use in the Black Sea. I would try to pass them through at night if it can be done.

Raouf Bey: It can be done. The Grand Vizier says he is doing his utmost to keep the "Goeben" in Constantinople. He cannot do it by force on account of the trouble that may arise. But he is using all his influence to keep the ship clear of trouble. I know she is somewhere in the neighborhood of Constantinople.

Commander-in-Chief: What are the German troops in Turkey doing now?

Raouf Bey: I don't know.

Commander-in-Chief: Your Excellency assured me there would be no trouble. Our information is that there are something like 20.000 German troops in Turkey. What do you propose to do if these 20.000 troops become troublesome?

Raouf Bey: If they become troublesome we will undertake to put them out action and send them home. I am sure we will do it.

Commander-in-Chief: Do you know if any of them are leaving?

Raouf Bey: Many are leaving. They are leaving by boatloads. There is not much danger from that.

Commander-in-Chief: There is another thing I have to ask you. Until we know that there are no submarines in the Sea of Marmora it is very important to us to use every possible means to sight them and sink them and therefore we shall bring up flying machines. That means that we want to have the use of your aerodromes in the Sea of Marmora. We don't want to take them over but we want you not to have any objection to our flying machines using them. It is to your own advantage. We simply want the use of your aerodromes without touching your machines or interfering with you. It is possible we might find a place that would do for a temporary aerodrome.

Raouf Bey: We are proposing an article at the end which will cover everything. The people will know it is not a question of occupying the place, only to secure your own safety while the armistice is on and until the general peace is signed. The question of aerodromes can be arranged.

Commander-in-Chief: Article 4

Raouf Bey: Prisoners of war belonging to the Allies will be handed over but it will be rather impossible to collect every one of them in the city of Constantinople. My government suggests handing them over to the nearest British or Allied Commander. These will ease the position very much. There are some near the front of Aleppo. They could be sent to General Allenby.

My government accepts Clause 5, also 6. They are waiting for an explanation about 7.

Commander in Chief said that the amended clause 7 was very much better for the Turks and advised them to accept it as it stand.

Raouf Bey again stated that the Turks were very sensitive about the occupation of their capital.

Commander in Chief assured him once again that there was no intention of landing troops unless the situation in Constantinople absolutely demanded it. He added that if Constantinople had been mentioned in the article there would have been some ground for complaint from them, but at their special request it had been omitted.

Raouf Bey then again referred to the question of the Greek ships being seen at Constantinople.

Commander-in-Chief: We don't want trouble and the view of your government will be considered by my government. I am afraid I must impress you to accept this clause as it now stands. It is an enormous modification to the original.

9.52. **Hikmet Bey** requests Commander in Chief to send an urgent telegram to British government to put in clause that Constantinople would not be considered as one of the strategic points.

Commander in Chief says he cannot delay to send any more telegrams.

Hikmet Bey asks for a delay till at last to-night

Commander in Chief says he will inform the British Government (but he is sure will hold the same view as himself which is that Constantinople will not be occupied unless great danger arises on the Allies due to the Turkish government being unable to deal with the situation.

Hikmet Bey urges a delay in order that he may wire to his government.

Commander in Chief says that the armistice must break off if the delegates cannot agree. Clause 7 cannot be altered. Constantinople is not mentioned in 7 and it would be much better not to raise it as many complications with Allies would arise. Constantinople is covered by the wording of Clause 7.

After further discussion:

Hikmet Bey asks till 9 p.m. to-day to wire and receive a reply from the Turkish Government.

Commander-in-Chief: Is it so, that if no reply has been received by 9 p.m., the article will be accepted.

Hikmet Bey agrees.

Commander-in-Chief: You must understand that we cannot stop the war. You must finish the thing one way or the other to-night.

Raouf Bey: I should have accepted it but here is a government order to especially request you to re-consider the matter and to clear up this idea of the occupation of Constantinople, also the Greek ships, which I must obey.

Commander-in-Chief: You had better tell your government that this constant delay is imperiling the armistice. Send a telegram at once and point out that paragraph 7 is extremely important, that it is very moderate compared to the original paragraph. Make arrangements to send the telegram now. If your government will not trust you, you should not be negotiating. I am still of the same opinion and it has got to stand.

Clause 8 accepted. 9 accepted. 10 you accepted and now you say cannot accept it.

Raouf Bey: I have told them it has been accepted and we shall still have to accept it.

Clause 15 agreed too.

Commander-in-Chief: 16 is one we have not yet decided on. It is waiting for this question of Cilicia and we have agreed to cut out “or Arab representative.” But you must understand that the King of the Hedjaz is an Allied Commander.

Raouf Bey: We have agreed to the clause but you do not mean that the army remaining in front of your army is to surrender. The garrisons yes.

Rear Admiral Seymour: It says “garrisons” not “armies in the field.”

Commander-in-Chief: We know that the Turkish army is more or less disbanded. What is the good of fighting about a small garrison in Mesopotamia? We are not going to stop for a small thing like this. It is as if you were holding a strong position that General Allenby could not take. Our Allies will get very irritated if we alter every single clause.

10.25 **Saadullah Bey** sends message out to be cyphered.

Clause 17

Raouf Bey: My government asks whether it would be possible for these people to be taken away in English ships.

Commander-in-Chief: That is a question they can ask after the armistice is signed.

Clause 18 agreed. 19 agreed as amended. We are going to make it “to be evacuated within one month.”

Raouf Bey: There are financial question involved. It will be to the disinterest of the Turks if they -certain financial people- are sent away.

Commander-in-Chief: You have a month to settle that.

Clause 21 we are still discussing. The appointment of Allied officers to control the supplies to the army. What do you think about that?

Raouf Bey: We now have a minister for the whole question as you have I think. We are doing all we can to get it in working order. He looks after all supplies, both army and civilian. By this article are you going to control that ministry?

Commander-in-Chief: Probably when the article was drafted this ministry was not in existence.

Raouf Bey: Is this control to be for the army only?

Commander-in-Chief: Can anybody suggest a compromise?

Secretary: How would it be to say “a representative of the Allies to be on the board”?

Commander-in-Chief: I think that would be reasonable. Let us say that a representative of the Allies is to be attached. He would be able to see how things were going on. In case stores were being squandered or in case there was corruption. This is a very small interference in your private affairs. And there are, or may be, Allied interests to consider. I am prepared to give way and not to control, but to have a representative there who will tell the Allies what is going on.

Commodore Burmester suggested adding that he should be given all the necessary facilities.

Commander-in-Chief: I think this is only fair. This representative could go to the Allies and protest if he wanted to. Then it could be talked over with your government. Let us make it "an Allied representative to be attached to the Turkish ministry of Supplies in order to safeguard Allied interests. This representative to be furnished with all necessary information."

Commander-in-Chief: 22 was slightly altered and agreed too. 23 was agreed. 24. The first half to be left in because of public opinion in the United States.

Raouf Bey: My government proposed that an English commission should be there to watch the situation themselves to see if there is any disturbance or not. This because there are nationalities who are interested in stirring up trouble and mischief. They will say there are disturbances whereas really there are none. A street fight between wild Kurds will be magnified into a general massacre. This English mission could report the actual facts of the case.

Commander-in-Chief: The only objection I see to that is the use of the word "English." Say "An Allied Commission." We could try and arrange for it to be English. It may be that the Americans would like to be there too.

Raouf Bey: My government thinks that this article would enable these intriguers to cause trouble.

Commander-in-Chief: We cannot take it out. We will add that a commission will be set up.

Raouf Bey suggested leaving the article as it stands but after the armistice is signed, arranging for this commission to be set up.

Commander-in-Chief: Clause "B" The question of these 4 towns hinges rather on that of Cilicia. They are actually in Cilicia I think.

Raouf Bey: No. They are just outside.

My government's point of view is to request specially that the names of these towns shall not be mentioned. The idea of occupation would be given. When we sign this armistice they will be outside the fighting zone and I have a special request that they may not be mentioned.

Commander-in-Chief: My difficulty is this. Article 7, which you have not yet agreed to, in its original form was very strong and said that Allied troops should occupy all important strategic points. We have now given way and instead of asking for all we only ask for 4. We have conceded a great deal here. Of course your government does not like these things. That is only natural.

Raouf Bey: We, too, as a government are trying to do all we can. What we cannot do it is no use saying “yes” to.

Commander-in-Chief: Do you think these 4 towns will turn you out of office?

Raouf Bey: Yes. Including the former ones. This district, my instruction say, must be specially left out. The telegram says “please do your utmost to arrange with the British admiral as it may be an unsupportable position which may end in a way we do not think good for country. On this the government may fall.

Commander-in-Chief: Before I decide finally about that I think we had better wait and see if your government gives way about Cilicia.

Raouf Bey suggested that the amended Clause 7 should be accepted and this clause omitted altogether.

Rear Admiral Seymour: What is the strong objection to the withdrawal of troops from Cilicia?

Raouf Bey: That district, the Adana district is one of the most fertile districts in the Turkish Empire. It supplies a half of the food for the whole of Turkey. Supposing our army withdraws, who is going to occupy the place?

We have got news that the Italians are going to take the place if it is to be occupied so that when peace is signed it will be easier for them to take it from us.

Rear Admiral: But under these terms the Allies have no right to keep it. That is except in case of disorder.

Raouf Bey: They will make the disorder.

Commander-in-Chief: Supposing we change this withdrawal of troops by adding “except those necessary to keep order.” It would then be very difficult for the Italians or anybody else to get in.

Raouf Bey: We know the Italians are doing all they can to prepare the way for interference, and if they get a chance they will do it. It is a very difficult question. I dare not risk it.

Commander-in-Chief: Let us add “except those necessary to maintain order as will be determined under Clause 5.” If we concede that will you give way about Clause 7 to 10 and sign the armistice now.

Raouf Bey: I am sorry I cannot do it.

Commander-in-Chief: But if we put on enough pressure your government is bound to give way.

Raouf Bey: We have given you the right to occupy the forts because we know you are in need of it. It is your national policy to get into the Black Sea. The Adana district is not a similar question.

The Commander-in-chief again made his offer to add the clause “except those necessary to maintain order.”

Hikmet Bey said that the form of Article 24 suggested by the Commander-in-chief was reasonable and would be forwarded to Constantinople.

Commander-in-Chief: If this is so it is only reasonable for the Turks to cede Clause 7 and sign the armistice.

Asa regards 10 I am sure the British Government will not give way. I will modify 16 by adding a paragraph as suggested and will also give way as regards (b) of 24.

Hikmet Bey asked for permission to wait until 9 p.m. so that they may have a chance of putting the matter before their government.

Raouf Bey: I am of the same opinion as you -the Commander in Chief-about 7 but my government is the difficulty. By our constitutional law the government has not the right to give way those four towns. It is only the Sultan who can do that.

Hikmet Bey: Is there anything in any of the articles as to interference with Turkish internal administration. Can an article to this effect be added to the armistice?

Commander-in-Chief: This has nothing to do with an armistice and is a matter for the Ministers after the armistice is settled.

Rear Admiral Seymour: It would be very bad policy to occupy Constantinople.

Commander-in-Chief: The point is that 12.000 German troops have lived in the town and yet you will not allow the English to do so even when trouble is threatened. It is so unreasonable.

To facilitate matters it was decided that one of the Turkish delegates should be sent by sea to Chesme to get into direct touch with the Grand Vizier.

The conference adjourned at 11. 44. a.m.

The wind was strong with rain.

9 P.M. 30th OCTOBER 1918

After a private conversation between the Commander in Chief and Raouf Bey, the Commander in Chief announced that the armistice would be signed without waiting for a reply from Constantinople as to the points in dispute.

The armistice was read through, article by article and signed at 9.40 p.m. Moudros Local time on 30th October 1918.

Hostilities to cease at noon the day following.

2. İtilaf Mütareke Taslağı ile Mondros'ta İmza Edilen Mütareke Metni Arasındaki Farklar

Mondros'ta Amiral Calthorpe'a gönderilen İtilaf mütareke metninin omurgasını İngiliz Savaş ve Donanma Bakanlıkları tarafından 1918 yılı Ekim ayı başında oluşturulan 18 maddelik taslak oluşturuyordu. Adı geçen mütareke taslağı, üzerinde İngiliz Savaş Kabinesi'nin 3 Ekim tarihli oturumunda bazı düzenlemeler yapıldıktan sonra Paris'te müttefiklerarası bir konferansta (5-9 Ekim) tekrar masaya yatırılmış ve burada ilk İngiliz taslağına 6 madde daha eklenmişti.⁴²

Paris'te toplam sayısı 24'e çıkarılan mütareke maddelerinin sıralanışı/ dizilişi Mondros'ta Calthorpe'a iletilen sıralanıştan/ dizilişten farklıydı. Aşağıda da verileceği üzere son şekli itibariyle Mondros Mütarekesi maddelerinin dizilişleri önem sırasına göre 21 Ekim'de İngiliz Genelkurmay Başkanı General Wilson tarafından yeniden düzenlenmişti.⁴³ Agamemnon Görüşmeleri'nden sonra bir madde daha eklenmesiyle mütareke maddelerinin toplam sayısı 25'e çıkmış, Paris'te kararlaştırılan maddelerin bazılarında bir takım değişiklikler yapılmıştı.

Aşağıda sıralanan mütareke maddelerinde **koyu harflerle belirtilen kısımlar** Paris'te kararlaştırılan mütareke taslağında yer almakla beraber nihai mütareke metninden çıkarılan bölümleri göstermektedir. Aynı şekilde (*parantez içerisinde verilen italik ifadeler*) de Paris tasarısında bulunmamakla beraber

42 Paris'te kararlaştırılan mütareke taslağı için bkz. TNA. CAB. 23/8, War Cabinet (With Prime Ministers of Dominions), 484. Imperial War Cabinet, 35. *Minutes of a Meeting of the War Cabinet and Imperial War Cabinet held at 10, Downing Street, S. W., on Friday, October 11, 1918, at 4 p.m.*, Annex I: "Conditions of an Armistice with Turkey (With Amendments up to and including the 8th October, 1918.)", ss.11-12.

43 TNA. ADM 116/1823, "Conditions of an Armistice With Turkey Arranged in order of Importance" 21/10/18; TNA. CAB. 24/67, War Cabinet, G.T. 6068, "Conditions of An Armistice With Turkey Arranged in Order of Importance", 21.10.18; TNA. CAB. 23/14, War Cabinet 489 B, Draft Minutes of a meeting og the War Cabinet held at 10 Downing Street, S.W., on Tuesday 22nd October, 1918 at 12 noon, p.6.

Agamemnon Görüşmeleri'nden sonra imzalanan mütareke metnine eklenen bölümlerdir. Paris'te tasarlandığı şekliyle kabul edilen maddeler ise olduğu gibi "normal yazı karakterinde" verilmiştir.⁴⁴

1- Çanakkale ve İstanbul Boğazlarının açılması ve Karadeniz'e geçişin güvence altına alınması. Çanakkale ve İstanbul Boğazları kalelerinin İtilaf devletleri tarafından işgal edilmesi.

2- Türk sularında bulunan tüm mayınlı bölgelerin, torpido kovanlarının ve diğer blokajların/engellemelerin yerlerinin gösterilmesi ve ihtiyaç duyulduğu takdirde bunların taranmaları veya ortadan kaldırılmalarına yardım edilmesi.

3- Karadeniz'deki mayınlarla ilgili mevcut tüm bilgilerin verilmesi.

4- Tüm İtilaf savaş esirlerinin ve gözaltında bulunan ya da tutsak olan Ermenilerin İstanbul'da toplanarak bunların herhangi bir şarta bağlı olmaksızın İtilaf devletlerine teslim edilmeleri.

5- İç düzenin sağlanması ve sınırların denetimi için gerekli olan birlikler dışında Türk ordusunun derhal terhis edilmesi. Bu birliklerin insan gücü ve tertipleri/tasarrufları (*Türk Hükümeti ile istişare edildikten sonra*) İtilaf devletleri tarafından belirlenecek.

6- (*Türk karasularında güvenliği sağlamak veya benzer amaçlar için gerekli olan küçük gemiler dışında*) Türk suları veya Türkiye tarafından işgal edilmiş olan sulardaki tüm deniz savaş taşıtlarının teslimi; bu gemilerin yönlendirilecekleri (*Türk*) liman veya limanlarında enterne edilmeleri.

7- (*Güvenliklerini tehdit eder bir durumun ortaya çıkması halinde*) İtilaf devletlerinin **stratejik noktaları** (*herhangi bir stratejik noktayı*) işgal etme hakkına sahip olmaları.

8- Şu anda Türk işgali altında bulunan tüm liman ve demirleme yerlerinin/rıhtımların İtilaf gemilerince serbest bir şekilde kullanılmaları ve bunların düşman gemilerine kapatılması. (*Benzer koşulların Türk sularında ticaret ve ordunun terhisi amacıyla cereyan eden Türk ticari gemiciliği için de geçerli olması.*)

44 Agamemnon'a iletilen orijinal İtilaf mütareke taslak metni ile görüşmelerden sonra imzalanan mütarekenin son hali arasındaki farklar için bkz. TNA. CAB. 23/8, War Cabinet (With Prime Ministers of Dominions), 484. Imperial War Cabinet, 35. *Minutes of a Meeting of the War Cabinet and Imperial War Cabinet held at 10, Downing Street, S. W., on Friday, October 11, 1918, at 4 pm*, Annex I: "Conditions of an Armistice with Turkey (With Amendments up to and including the 8th October, 1918.)", ss.11-12; TNA. CAB. 23/14, War Cabinet 494A, Minutes of a Meeting of the War Cabinet held at 10, Downing Street, S.W., on Thursday, October 31st, 1918, at 12 Noon; *Dyer II*, Appendix II, s.340-341; *TİH I* (1962), ss.38-41; Türkgeldi, *Moudros ve Mudanya Mütarekeleri Tarihi*, ss.65-66, 69-73; Bayar, *Ben de Yazdım, I*, ss.30-35, 61-63, Tevfik Bıyıkloğlu, "Mondros Mütareke Anlaşması", VI. *Türk Tarih Kongresi*, Ankara (20-26 Ekim 1961), Türk Tarih Kurumu Yayınlarından, IX Seri, No:6, Kongreye Sunulan Bildiriler, Ankara, 1967, ss.572-577; Bayur, *Türk İnkılâbı Tarihi*, III/4, ss.742-746; Shaw, *From Republic to Empire, I*, ss.81-89.

9- **İstanbul'un İtilaf devletleri tarafından bir deniz üssü olarak kullanılması**, tüm Türk limanları ve askeri teçhizat depolarındaki gemi tamir imkânlarından yararlanılması.

10- Toros tünel sisteminin İtilaf devletleri tarafından işgali.

11- Türk birliklerinin derhal Kuzeybatı İran'dan ve **Transkafkasya'dan** savaş öncesi sınırlar dışına çekilmeleri (*nin önceden emredilmiş olduğu ve çekilmeye yönelik bu emrin yerine getirileceği.*) (*Transkafkasya'nın bir bölümünün Türk birlikleri tarafından tahliye edilmesine ilişkin bir emrin zaten verilmiş olduğu, bu bölgenin geri kalan kısmının ise İtilaf devletlerince bölgede yapılan incelemelerden sonra İtilaf devletlerinin gerekli görmesi halinde tahliye edileceği.*)

12- (*Türk Hükümet mesajları haricinde*) tüm telsiz telgraf ve kablo istasyonlarının/telefon santrallerinin İtilaf devletleri tarafından **idaresi** (*denetlenmesi.*)

13- Denizle ilgili, askeri veya ticari malzemelerin imha edilmelerinin yasaklanması.

14- (*Ülkenin ihtiyaçlarının karşılanmasından sonra*) Türk kaynaklarından kömür, akaryakıt ve deniz malzemelerinin satın alınmasında kolaylık gösterilmesi. (*Adı geçen malzemelerin hiçbirinin ihraç edilmemesi*)

15- (*Halkın ihtiyaçlarının gereği gibi göz önünde bulundurulması koşuluyla*) şu anda Türk denetiminde bulunan Transkafkasya demiryolları da dâhil olmak üzere tüm demiryollarına İtilaf kontrol subaylarının yerleştirilmeleri. Transkafkasya demiryollarının tamamen serbest bir şekilde İtilaf yetkililerinin kullanımına verilmesi. Bu madde Batum'un ve **Bakü'nün** İtilaf devletleri tarafından işgalini de içermektedir. (*Türkiye, İtilaf devletleri tarafından Bakü'nün işgaline itiraz etmeyecektir.*)

16- Hicaz, Asir, Yemen, Suriye (*ve*) Mezopotamya'daki ve **Kilikya'daki** tüm garnizonların en yakında bulunan İtilaf komutanına **veya Arap temsilcisine** teslim olmaları (*ve 5. Madde bağlamında belirlenecek olan düzeni sağlamak için gerekli olanlar dışındaki tüm birliklerin Kilikya'dan geri çekilmeleri.*)

17- Trablus ve Bingazi'deki bütün Türk subaylarının en yakında bulunan İtalyan garnizonuna teslim olmaları. (*Teslim emrine uymamaları halinde Türkiye bu subaylara tedarik sağlamayı durdurup bunlarla iletişimi kesmeyi kabul eder.*)

18- Mısırata da dâhil olmak üzere Trablus ve Bingazi'de işgal edilmiş olan tüm limanların en yakında bulunan İtilaf garnizonuna teslim edilmeleri.

19- Denizci, askeri ve sivil tüm Alman ve Avusturyalıların **en yakında bulunan İngiliz veya İtilaf komutanına teslim edilmeleri** (*bir ay içinde; uzak bölgelerde olanların ise daha sonra mümkün olan en kısa zamanda Türk topraklarından çıkarılmaları.*)

20- (5. Madde'ye istinaden terhis edilecek olan Türk ordusunun nakil araçları da dâhil olmak üzere araç ve gereçlerinin, silahlarının ve cephanesinin) **Türk ordusunun nakil araçları da dâhil olmak üzere araç ve gereçlerinin, silahlarının ve cephanesinin kullanımına ve tanzimine** ilişkin verilebilecek emirlere uyulması.

21- **Ordu ikmal malzemelerinin kontrolü için İngiliz subaylarının atanması.** (İtilaf çıkarlarını korumak amacıyla Türk Levazım Bakanlığı'na/İaşe Nezareti'ne bir İtilaf temsilcisi verilmesi/atanması ve adı geçen amaç dâhilinde bu temsilciye gerekli tüm bilgilerin temin edilmesi.)

22- Türk esirlerinin İtilaf devletlerinin nezdinde muhafaza edilmeleri. (Türk sivil esirleri ile askerlik yaşının üzerindeki esirlerin serbest bırakılmalarının göz önünde bulundurulması.)

23- Türkiye'nin Merkezi Devletlerle tüm ilişkilerini kesmesi zorunluluğu.

24- 6 Ermeni vilayetinde düzensizlik baş göstermesi durumunda Müttefikler bu vilayetlerin herhangi bir kısmını işgal etme hakkını ellerinde tutarlar.

b- 7., 10., ve 15. Maddeler uyarınca Sis, Haçın, Zeytun, Antep'in işgal edilmesi.

(25- Müttefikler ile Türkiye arasındaki düşmanlık durumu 31 Ekim 1918'de Perşembe günü yerel zamana göre öğleden itibaren sona erecektir.)

Görüldüğü üzere Paris'te hazırlanan 24 maddelik orijinal İtilaf mütareke taslağında yer alan 8 Madde olduğu gibi kabul edilmiş (1., 2., 3., 4., 10., 13., 18. ve 23. Maddeler), 6 maddeye sadece bazı eklemeler yapılmış (5., 6., 8., 14., 17. ve 22. Maddeler) yine orijinal taslaktaki maddelerin 8'i ekleme ve çıkarmalara tabi tutulmuş (7., 11., 12, 15., 16., 19., 20. ve 21. Maddeler), taslakta yer alan 2 maddeden ise sadece bazı ifadeler silinmişti. (9. ve 24. Madde) Orijinal Paris taslağına eklenen tek madde 25. Madde olup o da mütarekenin ne zaman yürürlüğe gireceğini belirtiyordu.⁴⁵

45 Mondros Mütarekesi'nin maddeleri için değerlendirilebilecek başlıca kaynaklar şunlardır: TNA. WO. 116/1433; TNA. WO. 116/1571; TNA. FO. 3449/181110, Text, 30 October 1918; TNA. FO. 371/3449/181740, November 1, 1918; TNA. FO. 371/3449/210536, December 23, 1918; *Great Britain, Parliament, House of Commons, Sessional Papers (Accounts and Papers), Cmd. 53 (1919), "Terms of the Armistices Concluded between the Allied Governments and the Governments of Germany, Austria-Hungary and Turkey"*; *Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Dairesi Başkanlığı Arşivi*, Sıra No: 29, Kutu No: 65, Gömlek No: 174 (12), 2.11.1334; *Başbakanlık Osmanlı Arşivi*, Hariciye Nezareti, Siyasi Kısım, Dosya No: 2704, Gömlek No: 3, Tarih: 30/10/1918 (Miladi); BOA. HR.SYS., Dosya No: 2305 Gömlek No: 20, Tarih: 30/10/1918; BOA. HR.SYS., Dosya No: 2305 Gömlek No: 21, Tarih: 01/1/1920; BOA. HR.SYS., Dosya No: 2305 Gömlek No: 25, Tarih: 16/2/1920; "Turkish Armistice Terms", *The New York Times*, 2 Kasım 1918; "Terms to Turkey: Text of Armistice", *The Times*, Saturday, November 2, 1918, p.6; *Takvim-i Vakayi*, 3 Teşrin-i Sani, 1334; *Vakit*, 3 Teşrin-i Sani 1334, Numro: 370; *Minber*, 3 Teşrin-i Sani 1334/1918; *Hadisat*, 3 Teşrin-i Sani 1334/1918, Numro: 15; *Zaman*, 3 Teşrin-i Sani 1334; *Pazar*, Numro: 208; *United States, Department of State, Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1918, Supplement I: The World War I (Vols. 2)*, Washington,

Mütarekenin orijinal taslağında yer alan 4. Madde olduğu gibi kabul edilmekle beraber, görüşmeler esnasında Türk tarafının ilgili maddeye yönelik isteğinin dikkate alınacağı ön görülmüştü.⁴⁶ Buna göre her iki taraf için de çok daha kolay olacağı sebebiyle uzak bölgelerdeki İtilaf savaş esirlerinin İstanbul'da toplanmaları yerine bunların en yakın İtilaf komutanına teslim edileceklerdi.⁴⁷

3. Genel Değerlendirme ve Sonuç

Agamemnon Görüşmeleri esnasında Türklerin mütareke maddelerinin ilk dördünü⁴⁸ kabul etmesi bile Londra'nın beklentilerini karşılayacak olmasına rağmen,⁴⁹ Amiral Calthorpe'un mütarekenin diğer yirmi maddesinin altına da-bazılarının üzerlerinde yapılan bir takım önemsiz değişikliklerle- imza attırması, İngiliz amirali için son derece önemli bir başarıydı. Calthorpe'un bu başarısındaki en önemli etken, Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu siyasi ve

D.C., 1933, s.441-443; Ahmet İzzet Paşa, *Feryadım*, II, Ek: 8, ss.283-286; H. W. V. Temperley, *A History of the Peace Conference of Paris, Volume: I*, London, 1920, ss.495-497; J. C Hurewitz, *Diplomacy in the Near and Middle East, A Documentary Record: 1914-1956, Volume, II*, Princeton, New Jersey, Toronto, New York, London, 1956, ss.36-37; *Guerre Européenne, Documents 1918, Conventions d'Armistice Passées avec la Turquie, la Bulgarie, l'Autriche-Hongrie et l'Allemagne par les Puissances Alliées et Associés, Ministère des Affaires Etrangères, Paris, Imprimerie Nationale, MDCCCXCIX*, ss.7-12; A. Frangulis, *La Grèce: son statut international, son histoire diplomatique, II*, Paris, 1934, ss.14-16; Harry R. Rudin, *Armistice, 1918*, New Haven, 1944, ss.410-411; Sir Frederick Maurice, *The Armistices of 1918*, London, New York, Toronto: Oxford University Press, 1943, ss.85-87; Eliot G. Mears, *Modern Turkey*, New York, 1924, ss.624-626; Nihat Erim, *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri, I, Osmanlı İmparatorluğu Anlaşmaları*, Ankara, 1953, ss.519-524; Seha L. Meray, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Çöküş Belgeleri, (Mondros Birakişması, Sev Anlaşması, İlgili Belgeler)*, Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, No: 409, Ankara, 1977, ss.1-5; *Dyer II*, Appendix II, ss.340-341; *TİH I* (1962), ss.41-44; Paul C. Helmreich, *Sev Entrikaları, Büyük Güçler, Maşalar, Gizli Anlaşmalar ve Türkiye'nin Taksimi, Çeviren: Şerif Erol, İstanbul, 1996*, Ek:1, ss.254-255; Bayar, *Ben de Yazdım, I*, s.61-63; Bayur, *Türk İnkılâbı Tarihi, III/4*, s.743-746; *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, Yıl: 8, Sayı: 27, (Mart,1959) Ankara, 1959, Vesika No: 710/B; İsmail Soysal, *Tarihçeleri ve Açıklamaları İle Birlikte Türkiye'nin Siyasal Anlaşmaları I, (1920-1945)*, Ankara, 2000, s.12-15.

46 Türk geldi, *Moudros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi*, s.50.

47 TNA. WO. 106/64, Execution of the Armistice with Turkey, General Staff, War Office, Appendix II, s.27; *TİH I*, (1962), s.39.

48 Boğazların açılması ve Karadeniz'e güvenli geçişin temini ile esirlerle ilgili olan bu maddeler şunlardı: Madde 1- Çanakkale ve İstanbul Boğazlarının açılması ve Karadeniz'e geçişin güvence altına alınması. Çanakkale ve İstanbul Boğazları kalelerinin İtilaf devletleri tarafından işgal edilmesi, Madde 2- Türk sularında bulunan tüm mayın bölgelerin, torpido kovanlarının ve diğer blokajların/engellemelerin yerlerinin gösterilmesi ve ihtiyaç duyulduğu takdirde bunların taranmaları veya ortadan kaldırılmalarına yardım edilmesi, Madde 3- Karadeniz'deki mayınlarla ilgili mevcut tüm bilgilerin verilmesi, Madde 4- Tüm İtilaf savaş esirlerinin ve gözaltında bulunan ya da tutsak olan Ermenilerin İstanbul'da toplanarak bunların herhangi bir şarta bağlı olmaksızın İtilaf devletlerine teslim edilmeleri.

49 TNA. CAB. 23/14, *War Cabinet 489 B*, Draft Minutes of a meeting of the War Cabinet held at 10 Downing Street, S.W., on Tuesday 22nd October, 1918 at 12 noon, p.6; *PRO. CAB. 23/14, War Cabinet 491B*, Draft Minutes of a Meeting of the War Cabinet held at 10 Downing Street, S.W., on Saturday, 26th October, 1918, at 11.00 a. m.

askerî koşullardı.⁵⁰ Neticede İngiltere'ye yapılan büyük bir meydan okumadan sonra savaş kaybedilmiş, havlu atılmış ve savaşı sonlandırmak hususunda İngiltere'ye başvurulmuştu. Bu durum doğal olarak savaşın galibi ile mağlubu iki taraf arasında gerçekleşen mütareke görüşmelerinin genel havasını etkilemiş ve görüşmeler esnasında İngiliz tarafına üstünlük sağlamıştı.⁵¹

Belki de Agamemnon Görüşmeleri'nin genel çerçevesini belirleyen en önemli husus, Amiral Calthorpe'un, Türk tarafının "elinde ne olduğunu" bilmesiydi. Görüşmelerden önce Rauf Bey'in General Townshend'a ülkesinin içinde bulunduğu mevcut durumu tüm çıplaklığıyla anlatması, hatta bunu yaparken askerî göstergeleri olduğundan daha kötü bir şekilde yansıtmış olması, görüşmeler esnasında sık sık başvurduğu "blöf mekanizmasını" çalıştırması hususunda Amiral Calthorpe'a son derece yardımcı olmuştu. Türk tarafı ise özellikle iki şeyin farkında değildi ve bu durum görüşmeler esnasında kendileri için büyük bir dezavantaja dönüşmüştü. Bunlardan ilki İngilizlerle, ikincisi ise kendileriyle ilgiliydi. Osmanlı Devleti'nin savaş dışı kalmasını, genel savaş sonlandırarak çok önemli bir gelişme olarak algılayan İngilizler için Osmanlı sorununu askerî harekâtlara devam ederek halletmek maliyet ve zaman açısından arzu edilir bir durum değildi. Bu işin masa başında halledilmesine son derece önem veriliyordu. Boğazlar biran evvel açılıp, Karadeniz'e geçilmeliydi. Türk heyeti bu bağlamda karşı tarafın önceliklerinden haberdar olmadığı gibi, kendi elinde bulundurduğu "Boğazlar kartının" değerinin de farkında değildi. Türk heyeti Agamemnon Görüşmeleri esnasında bu değerli kartı gerektiği gibi kullanamadı.⁵²

Mütareke görüşmelerindeki pazarlık sürecinde Osmanlı Devleti'ne ciddi bir avantaj sağlayacak olan "Boğazlar kartını" dikkate almayan ve genel olarak imparatorluğun içinde bulunduğu ümitsiz durumun etkisinde kalan Türk heyeti, Calthorpe'un görüşmelerin hemen başında sarf ettiği sözlerden de bir sonuç çıkaramamıştı. Oysaki mütarekenin ilk 4 maddesi için pazarlığın söz konusu olmaması demek, geri kalan 20 maddenin pazarlığa açık olduğu anlamına geliyordu. Başka bir ifadeyle ilk 4 maddeye "tartışılmaz" vurgusunun yapılması diğerlerinin pekâlâ tartışılabilirliğinin işaretiydi ve bu ayrım Türk tarafının gözünden kaçmıştı. Türk heyetinin ilk etapta fark etmediği başka bir şey de, mütareke şartlarının İngilizler açısından önem derecelerine göre sıralandığıydı. Bu durum Türk heyetinin, 24. Maddenin de en az 1. Madde kadar önemli ve vazgeçilmez olduğunu düşünmesine yol açtı ve stratejik bir hata yapılmasına sebep oldu.⁵³

50 Ahmet İzzet Paşa'da mütarekenin imzalanmasından sonra bu durumu ön plana çıkarır tarzda şu ifadelerde bulunacaktı. "...Mütarekede bize bu gayr-i müsait ahkâmı kabul ettiren gaflet değil, kati mağlubiyetimizdir..." (*Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, Yıl: 8, Sayı: 29, (Eylül-1959), Vesika No: 744.)

51 Başak, *Türk ve İngiliz Kaynaklarıyla Mondros Mütarekesi ve Uygulama Günlüğü*, s.210.

52 Başak, *Türk ve İngiliz Kaynaklarıyla Mondros Mütarekesi ve Uygulama Günlüğü*, s.210.

53 Dyer, "The Turkish Armistice of 1918: 2; A Lost Opportunity: The Armistice Negotiations

İngilizler açısından bu başarılı tablonun şekillenmesinde Calthorpe'un şahsi müzakere yeteneğinin de önemli bir rolü vardı. Agamemnon Görüşmeleri hiç şüphesiz nazik ve yumuşak bir atmosferde cereyan etmişti. Calthorpe'un görüşmeler esnasındaki tavrı, Mareşal Foch'un Retondes'te (Compiègne) Alman delegelerine gösterdiği sert tavırdan bariz şekilde farklıydı.⁵⁴ İngiliz amirali, ağır maddeleri kabul ettirebilmek için bir takım açıklama ve vaatlerde bulunmuş, son derece nazik ve samimi davranmıştı. Amiralin bu yumuşak tavrı Türk heyeti üzerinde eski devirlerdeki Türk-İngiliz dostluk ve dayanışmasının yeniden canlanabileceği ümidinin uyanmasına neden oldu.⁵⁵ Calthorpe'un, mütareke maddelerini birer birer açıklaması da sert maddelerin yapacağı etkiyi azaltmıştı. Özellikle İngiliz amiralinin görüşmelerin ilk oturumunda mütareke maddelerinin tümünü açıklamamış olması, Türk heyeti üzerinde olumlu bir etki yapmıştı. Bunun yanında mütareke maddeleri kendilerine bir bütün olarak verilmemiş olduğundan Türk heyeti maddeler üzerinde inceleme yapıp, bir fikir birlikteliği oluşturma fırsatı da elde edememişti. Amiral Calthorpe, mütareke maddelerini birer birer okumakta, okunan her madde üzerinde hemen tartışılmakta, daha sonra madde ya kabul edilmekte ya da İstanbul veya Londra'ya danışılmak üzere bir gün sonraya bırakılmaktaydı. Doğal olarak maddenin tüm içeriğinin ve uygulanması halinde de sonuçlarının bir anda kavranılması imkânsız olduğu için Calthorpe'un bu yöntemi, Türk heyetinin birçok ayrıntıyı gözden kaçırmasına neden olmuştu.⁵⁶ İngiliz amiralinin görüşmelere katılmak isteyen Fransızları devre dışı bırakmak için mütarekenin bir an evvel imzalanması gerektiği hususundaki çıkışı da Türk tarafını olumsuz yönde etkileyen faktörler arasındaydı.⁵⁷

Görüşmelerin genel çerçevesini etkileyen bir başka durum ise Amiral Calthorpe'un mütareke maddelerinin şekillenme sürecine ilişkin Türk heyetine verdiği bir bilgi olmuştu. Buna göre mütareke taslağı İtilaf devletlerince ortaklaşa hazırlandığından maddelerin değiştirilmesi için yine tüm İtilaf devletlerinin onayı gerekiyordu ve bu durumun uzun görüşmelere kapı açması kaçınılmazdı. Türk delegeleri -İstanbul'da kendilerine verilen talimatla karşılaştırıldığında- mütareke maddelerinin kabul edilmeyecek kadar ağır olduklarını tespit etmiş olmalarına rağmen İngilizlerin taslak metinde önemli bir değişiklik yapamayacakları argümanına inanmışlardı. Buna göre İngilizler, mütareke maddelerinin yeniden İtilaf devletleriyle görüşülmesine sebep olacak gecikmelere katlanmak yerine, görüşmeleri sonlandırabilirlerdi.⁵⁸

of Moudros", s.329, 332; Başak, *Türk ve İngiliz Kaynaklarıyla Mondros Mütarekesi ve Uygulama Günlüğü*, s.210.

54 Gotthard Jeaschke, "Mondros'a Giden Yol", *Bellethen*, Cilt: XXVIII, Sayı: 109, (Ankara, 1964), s.151.

55 Bayur, *Türk İnkılâbı Tarihi*, III/4, s.746, 758.

56 Bayur, *Türk İnkılâbı Tarihi*, III/4, s.747.

57 Türkgeldi, *Moudros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi*, s.55.

58 Türkgeldi, *Moudros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi*, s.55-56-57; Dyer II, s.332.

Calthorpe'un bir başka taktiği de ilk madde bir tarafa bırakılacak olursa, Türklerin kabul edilemez gördükleri maddeler hakkında onlarla uzun uzadıya tartışmaya girmemesiydi. Calthorpe, ya adı geçen maddelerde bazı küçük değişikliklerle maddenin genel kapsamını temin etmeye çalışmış ya da konuyu hükümetine danışmak zorunda olduğu gerekçesiyle tartışmaları ertelemişti.⁵⁹

Görüşmeler esnasında Türk tarafının içinde bulunduğu çaresiz durum da İngiliz amiralinin gözünden kaçmamıştı. İlk gün sonunda edindiği izlenime göre ilk 4 maddeyi kabul etmeleri halinde Türklere geri kalan maddeleri de imzalatabilirdi.⁶⁰ Onun müzakere stratejisi, görüşmeleri maddelerin çoğunun kabul edildiği bir noktaya getirmek, diğer can sıkıcı birkaç maddenin kabul ettirilmesini ise sonraya bırakmaktı. Türklerin mütareke yapmaya kendilerinden daha fazla ihtiyaç duyduklarını tespit etmiş olması Calthorpe'un elini son derece güçlendirmişti. İngiliz amiralinin işini kolaylaştıran bir başka etken ise görüşmelerin rahat, gayriresmi ve dostane bir atmosfer altında gerçekleşmesiydi. Aslında kendisi de samimi olarak İngiliz Hükümeti'nin mütareke maddelerini sömürmeyeceğine inanan Calthorpe, görüşmeler esnasında son derece rahat ve dostça tavırlar sergiledi. Kendisini, İngiltere'nin Türkiye'ye zarar vermek gibi bir niyeti olmadığına inandırmış olan Calthorpe, maddelerin gerekçelerini Türk tarafına anlatmaya çalışırken meseleye yönelik son derece olumlu bakış açıları geliştirmişti. İngiliz amiralinin bu doğal, içten ve rahat tavrı Türk heyeti üzerinde önemli bir etki yaptı.⁶¹

Türk heyetinin Agamemnon Görüşmeleri'ndeki başarısızlığının sebebi kısmen Amiral Calthorpe'un müzakere yeteneği olmasına rağmen, Türk delegelerinin ümitsiz tavırları ve İngiliz merhametine bel bağlama doğrultusundaki niyetlerini açıkça göstermeleri de Calthorpe'a büyük bir avantaj sağlamıştı. Oysa Calthorpe'un kabul ettirdiği mütarekede, Osmanlı İmparatorluğu'nun tamamen İtilaf askerî kontrolü altına girmesine yol açacak son derece sert ve haşin maddeler bulunuyordu. Bununla beraber İngiliz Hükümeti'nin, kabul ettirilmeleri halinde İngiltere'nin beklentilerinin karşılanacağını ifade ettiği ilk 4 madde nispeten daha zararsız maddelerdi. Türk tarafının ilk oturumdan itibaren yansıttığı "psikolojik resim" Calthorpe'a bir şeyi açıkça anlamasına yardımcı olmuştu: o da ufak bir baskı ile her şeyi halledebileceği gerçeğiydi. İngiltere'nin savaş esnasında müttefiklerinin isteklerini karşılayıp kendi çıkar alanlarını da güvence altına almak için imzalamış olduğu Türk topraklarının paylaşımını ön gören gizli antlaşmalar hakkında Türkiye'de genel olarak her şeyin bilindiği ve ortada da İtilaf devletlerinin bu husustaki niyetlerinin değiştiğini gösteren kesin

59 Calthorpe'un maddeler üzerindeki tartışmalar esnasında "hükümetime danışmalıyım" veya "hükümetimin onayına sunmalıyım" gibi çıkışları bir taktikten ibaretti. Aslında böyle yapacağını söylediği durumların hiçbirinde hükümetine danışmamıştı. (Dyer II, s.329.)

60 Dyer, "The Turkish Armistice of 1918: 2; A Lost Opportunity: The Armistice Negotiations of Moudros", s.329.

61 Dyer, "The Turkish Armistice of 1918: 2; A Lost Opportunity: The Armistice Negotiations of Moudros", s.329.

bir delil olmadığı göz önüne alındığında, Türk Hükümeti'nin Agamemnon'da İtilaf devletlerine işgal vizesi vermesi sorgulanması gereken bir hareketti.⁶²

Bununla beraber Agamemnon'daki görüşmelerin samimi ve dostane çerçevesinin Türk tarafı üzerinde son derece önemli bir etki yaptığı da su götürmez bir gerçektir. Türklere imzalatılacağı mütareke maddelerinin daha sonra onlara karşı insafsızca kullanılacağını düşünmeyen Amiral Calthorpe'un⁶³ bu hususta Türk heyetine müzakereler esnasında içten garantiler vermesi Türkler açısından son derece etkili olmuştur.⁶⁴

Türk heyetine göre ya elde edilen bir takım değişikliklerle mütareke imzalanacak ya da boş ellerle İstanbul'a dönülecekti. Türk tarafının mütarekeyi imzalarken göz önünde bulundurduğu durum ikinci seçeneğin daha sonra tafisi mümkün olmayan olaylara kapı açma ihtimali olmuştur. Görüşmelerin sonuna doğru Calthorpe'un baskı stratejisini yoğunlaştırarak "imza ya da savaş" moduna geçmesi ve sınırlı hareketleriyle Türk heyetini psikolojik baskı altına alması da kaydedilmesi gereken notlar arasındaydı.

Görüşmeler esnasında İngilizlerin teklif ettikleri orijinal maddelerin bazılarında yapılan değişiklikler ise son derece önemsizdi ve maddelerin uygulanma sürecinde bu değişikliklerin hemen hemen hiçbir olumlu etkisi olmadı. Özellikle Türk tarafı için son derece ağır olan 7. Madde'de yapılan

62 Başak, *Türk ve İngiliz Kaynaklarıyla Mondros Mütarekesi ve Uygulama Günlüğü*, s.213.

63 Stephen F., Evans, *The Slow Rapprochement, Britain and Turkey in the Age of Kemal Atatürk, 1919-1938*, The Eothen Press, Walkington, Beverley, 1982.s.8; *Dyer II*, s.338. Amiral Calthorpe'un bu doğrultudaki düşüncelerinin içtenliği onun Kasım ayı (1918) başarılarındaki bazı yazışmalarına da yansyacaktı. Calthorpe, İngiliz Hükümeti'nin -Türklerin kendisine iletmesi sonucu haberdar olduğu- mütarekeye aykırı bazı isteklerine karşılık olarak 4 Kasım'da Donanma Bakanlığı'na iletmiş telgrafta şiddetli bir protestoda bulundu. Calthorpe, İngiliz Hükümeti'nin Mezopotamya'daki tüm Türk birliklerinin teçhizat, malzeme ve cephaneleriyle birlikte teslim olmalarını ve Musul'un da derhal boşaltılarak kendilerine iadesini istemesi üzerine Londra'ya iletmiş telgrafta mütarekeye göre "İtilaf devletlerinin güvenliğini tehdit edecek herhangi bir durum belirmedikçe" sadece Toros tünelleri ile Batum ve Bakü'nün, ayrıca Çanakkale ve İstanbul Boğazları istihkâmlarının işgal edilebileceğini ifade ile 16. Madde'de sadece İtilaf güçleri tarafından etrafı sarılan garnizonların kastedildiğini vurgulamıştı. Buna göre adı geçen maddenin Mezopotamya'daki garnizonlar için uygulanması mümkün değildi. Calthorpe, 6 Kasım tarihli başka bir telgrafta ise hâlihazırda İtilaf güçlerinin işgali altında olan bölgeler dışındaki Türk birliklerinin teslim olmalarının gerekmediğine ilişkin düşüncelerini dile getirdi. Bu birliklere Mezopotamya'dakilerle 16. Madde kapsamında ifade edilen diğer yerlerdeki birlikler de dâhildi. Daha da ilginç olarak İngiliz amirali bir sonraki gün (7 Ekim) gönderdiği başka bir telgrafta İskenderun ve İstanbul'un işgal edilmesine ilişkin tasarıları sert bir şekilde protesto etti. Ancak İngiliz amiralinin Kasım ayı başında yapmış olduğu protestoların tümü neticesiz kaldı. (PRO. WO. 106/64, Execution of the Armistice with Turkey, s.3, 5; TNA. ADM. 116/1823, British C-in- C Mediterranean at Mudros to Admiralty, No: 619Z, 4.11.18; TNA. ADM. 116/1823, Admiralty to British C- in- C Mediterranean at Mudros, No: 150Z, 5.11.18; TNA. ADM. 116/1823, Admiralty to British C- in- C Mediterranean at Mudros, No: 153Z, 5.11.18; TNA. ADM. 116/1823, British C-in-C Mediterranean at Mudros to Admiralty, No: 634Z, 6.11.18; TNA. ADM. 116/1823, British C-in-C Mediterranean at Mudros to Admiralty, No: 641Z, 7.11.18; *Dyer II*, dip.81, s.347-348.)

64 *Dyer II*, s.338.

değişiklik hiçbir şey ifade etmiyordu. Çünkü herhangi bir yerin işgal edilmesi için İtilaf devletlerinin güvenliklerinin tehdit edilip edilmediğine karar verecek olan yine İtilaf devletlerinin kendileriydi. Türk tarafı adı geçen maddeye İstanbul'un işgal edilmeyeceğine dair bir kayıt koydurmayı da başaramamıştı. Yine mütarekenin 5. Maddesi, aslında hiçbirşeyi değiştirmeyecek önemsiz bir düzenlemeyle kabul edilmişken gerçekte İstanbul, İtilaf donanması için bir deniz üssü olarak kullanılacağı için 9. Madde'den "İstanbul'un deniz üssü olarak kullanılması kaydının çıkarılması" da bir şey ifade etmiyordu.⁶⁵

Aslında bir yoruma göre Sultan ve İstanbul Hükümeti İstanbul'dan çıkıp Anadolu'ya çekilmeyi göze almadıkça Türk heyeti Agamemnon'da önüne koyulacak herşeyi imzalamak zorunda idiyse de⁶⁶ Doğu Cephesi'ndeki (Kafkasya) tartışılmaz üstünlüğü ve askerî açıdan Bulgaristan ve Avusturya-Macaristan kadar çaresiz olmadığı gerçeği göz önüne alındığında Osmanlı Devleti'nin daha makul şartlar altında bir mütareke elde etmesi mümkün olabilirdi.⁶⁷ Mütareke esnasında son derece sarsılmış, zayıf ve yetersiz olsalar da Türk orduları hâlâ savaş alanındaydı. Arap toprakları elden çıkmış olmasına rağmen çoğunlukla Türklerin yaşadığı coğrafya henüz işgal edilmemişti ve Osmanlı Devleti'nin askerî açıdan tamamen pasif bir hale getirilmesi bir iki ay içerisinde halledilecek kolay bir iş değildi. Dahası Agamemnon Görüşmeleri esnasında Osmanlı Devleti'nin iki müttefiki⁶⁸ henüz silahlarını indirmemişlerdi ve İtilaf devletleri bunların kısa sürede havlu atacaklarını da pek düşünmüyordu. Bu yüzden İtilaf devletleri, savaşın hızlı bir şekilde sonlandırılması için Boğazların açılarak kontrollerinin sağlanması hususuna son derece önem veriyorlardı. Türk heyeti, daha uygun şartlar elde etmek açısından görüşmeler esnasında elindeki "Boğazlar kartını" daha etkin kullanabilirdi. Bunun yanında Bulgaristan, Avusturya-Macaristan ve Almanya'da başgösteren iç çöküş veya ihtilal gibi durumlar Osmanlı Devleti için söz konusu olmamış, hatta Osmanlı Devleti'nin savaştan çekilme kararı İtilaf devletleri için sürpriz sayılacak bir girişim olarak algılanmıştı.⁶⁹

65 Bayur, *Türk İnkılâbı Tarihi*, III/4, s.750. Tefik Bıyıklıoğlu'na göre İngilizlerin ilk projesi ile imzalanan metin arasında esaslı hiçbir hafifletme olmadığı gibi, eklenen kayıtlar İtilaf devletlerinin davranışlarını kolaylaştıracak nitelikteydi. (Tefik Bıyıklıoğlu, "Mondros Mütareke Anlaşması", VI. *Türk Tarih Kongresi*, Ankara (20-26 Ekim 1961), Türk Tarih Kurumu Yayınlarından, IX Seri, No:6, Kongreye Sunulan Bildiriler, Ankara, 1967, s.579.)

66 Bayur, *Türk İnkılâbı Tarihi*, III/4, s.747.

67 Gwynne Dyer, "The Turkish Armistice of 1918: 1; The Turkish Decision for Separate Peace, Autumn 1918", *Middle Eastern Studies*, Volume: 8, No: 2, (May, 1972), s.144. S. Evans'a göre de Agememnon Görüşmeleri'ne katılan Türk delegasyonu Türkiye'nin savaştaki pozisyonunun ve gücünün farkında değildi ve başından beri İtilaf devletlerinin iletceği tüm koşulları kabul edecek gibi bir tavır sergilemişti. Oysa dönem itibarıyla sadece İstanbul ve Trakya ciddi bir İtilaf saldırısı tehdidi altında iken Anadolu askeri açıdan savunulabilecek bir pozisyondaydı. Eğer Türkler tarafından Asya'da bir savunma hattı oluşturulabilseydi, daha olumlu bir mütareke elde edilebilirdi. (Evans, *The Slow Rapprochement*, s.7.)

68 Almanya ve Avusturya-Macaristan İmparatorlukları

69 Evans, *The Slow Rapprochement*, s.5, 9.

Bu bağlamda Türk mütareke heyeti, kendi stratejik avantajlarını değerlendirerek İngilizlerin içinde buldukları durumun açmazlarını ve onların Osmanlı Devleti ile savaşın bir an evvel sonlanması gereğine ilişkin baskın ihtiyaçlarını tespit etmiş olsaydı, Mondros Mütarekesi altı yüzyıllık Osmanlı Devleti açısından bir son haline gelmeyebilirdi.⁷⁰

Daha sonraları Mondros'ta verdiği kararı gözden geçiren Rauf Bey ise maddelerin altına imza atma gerekçelerini şöyle kaydetmişti:⁷¹

"... Reddetmek? Buna kim mani olabilirdi. Elbette reddedebilirdik. Fakat o zaman ne olacaktı. Reddettiğimiz takdirde harp devam edecek ve harp devam edince de çaresiz, bütün cephelerde yenile yenile pek kısa bir zaman içinde mahv ve perişan olacaktık. Suriye, Irak vesaire gibi Araplarla meskûn yerleri bırakın, öz yurdumuz olan Anadolu'nun varlığı ve istiklali bile tehlikeye düşecekti. Zaten Mondros'a gelmeden önceki Vükela Heyeti toplantısında harbe devamımızın imkânsızlığı hükümet nazarında da kati olarak taayyün etmiş ve henüz istilaya uğramayan vatan parçalarını olsun felaketten kurtarmak çaresi üzerinde durulmuştu. İşte bugün için tek çare, yazık ki, bu ve bundan ibaretti. İngilizlerin başlıca gayeleri Boğazlardan serbest olarak geçmek ve bunu sağlamak için de istihkâmları ellerinde bulundurmaktı. Türkiye toprakları üzerinde istila emelleri beslemiyorlardı. Açık sözlü, düşündüğünü söyleyen, dürüst, Yakın Doğu'nun tarihini ve ahâlisinin mizacını, hususiyle siyasi cereyan ve emellerini bilmemekle beraber geniş görüşlü ve anlayışlı bir şahsiyet hissini veren Amiral Galtrop da her vesileden faydalanarak bunu söylüyor, aksi iddiayı katiyetle reddediyordu. Dileklerinde ifrata kaçan ve meseleleri incelemekte daha dar görüşlü, bununla beraber serbest fikirli ve samimi bir insana benzeyen Amiral Seymur da... intikam hissi ile hareket eder görünmüyordu... İngilizler Bağdat'ı zapt etmişler, Irak'ın doğu taraflarına yayılmışlar, dışına bile çıkıp Musul yakınlarına sokulmaya muvaffak olmuşlardı. Boğazların da serbestliğini sağladıktan sonra milli menfaatleri bakımından isteyecekleri ve ele geçirmeye kalkacakları başka bir yer hatıra gelmiyordu. Elde etmiş olduklarına ise istesek de istemesek de mâni olamamıştık ve olamayacaktık. Bundan başka Boğazlar meselesi milletlerarası müzakerelere zemin olduğu ilk günden beri Rusya, Karadeniz'de toplayacağı donanmasını lüzumunda, Akdeniz'e geçirerek İngiltere'nin deniz hâkimiyetini bozabilmesi ihtimali var oldukça daima İngiliz Hükümeti'nin muhalefeti ile karşılaşmıştı. İstanbul'un emniyeti bakımından Boğazların harp gemilerine kapalı kalmasını isteyen Osmanlı Devleti'ni de İngilizler bu konuda daima desteklemişlerdi. Ruslar birkaç kere Boğazları zorlayarak donanmalarını Akdeniz'e geçirmek istediklerinde İngiliz kuvvetlerinin müdahalesi ile yaya kalmışlardı. Yakın Doğu'da Türkiye'yi mahvotmekten ziyade sükûn ve huzur içinde ilerleyerek tam bir istiklal ve yaşayacak bir halde getirmek Asya'da güdecekleri politika bakımından İngilizlerce daha çok iltizam olunacak bir keyfiyetti... Onlarla harp edişimiz Rusların müttefiki olmalarından ve

70 Dyer I, s.144.

71 Orbay, *Siyasi Hatıralar*, I, s. 140-142; "Rauf Orbay'ın Hatıraları", *Hatıralar, Vesikalar, Resimlerle Yakın Tarihimiz, Birinci Meşrutiyetten Zamanımıza Kadar*, Cilt: 2, İstanbul, 1962, ss.17-18.

bizim de vatanımızı ve varlığımızı mutlaka korumak zaruretinde bulunmamızdan ileri geliyordu...”

Agamemnon Görüşmeleri’ne Türk heyetinin kâtibi olarak katılan Ali Türkgeldi de mütarekeyi imzalamaktan başka yapılacak bir şey olmadığı kanaatindeydi:⁷²

“Mütareke ahkâmı şüphesiz ağırdı. Bilhassa Boğazların açılmasına ve müttetiklerin herhangi sevkülceyş noktasını işgal hakkını haiz olmalarına dair olan maddeler âtîde azîm vahameti mucip olacak tarzda muzırdı. Fakat bunları kabul etmeden mütarekenamenin imzalanmasına imkân yoktu. Bu ise zaruri idi. Binaenaleyh mütarekenin ağır şartlarını görüp de bunları kabul edenleri tahtie eyleyenler devletin o günkü elim vaziyet-i askeriyesini ve harbe nihayet verilmediği takdirde zuhur edecek daha feci akıbetleri göz önüne getirmelidirler... Müzakerenin sevk ve idaresini deruhte eden Rauf Bey vakar ve temkini, soğukkanlılığı, usul-ı münakaşaya vukufu sayesinde istihsalî mümkün olabilen âzamî menafîi elde etmiştir...”

Türkgeldi’ye göre mütarekenin imzalanmasından önce Türk heyetine verilen bir mektup, şartların kabulünü bir dereceye kadar kolaylaştırmıştı. Amiral Calthorpe adı geçen mektupta İngiliz Hükümeti’nin Çanakkale ve Karadeniz Boğazları kalelerinin işgalinde yalnız İngiliz ve Fransız askerlerinin kullanılacağını kabul ettiğini ifade ile Türklerin mütarekenin bazı maddelerinin uygulanmasına ilişkin isteklerini Londra’ya iletceğini kaydediyordu.⁷³ Yine Amiral Calthorpe, görüşmeler esnasında Türk heyeti tarafından dile getirilen istekleri desteklemek bağlamında İngiliz Hükümeti’ne çektiği bir telgraf suretini Rauf Bey’e vermiş ve Türk heyetini rahatlatmaya çalışmıştı.⁷⁴ Oysa

⁷² Türkgeldi, *Moudros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi*, s.68.

⁷³ *Türk İstiklal Harbi, I, Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı*, Genelkurmay Başkanlığı Harp Dairesi Resmi Yayınları, Seri No: 1, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1962.s.200; Bayur, *Türk İnkılâbı Tarihi*, III/4, s.751-752; Bayar, *Ben de Yazdım, I*, s.64-65; Türkgeldi, *Moudros ve Mudanya Mütarekeleri Tarihi*, s.67; Shaw, *From Republic to Empire, I*, s.84-85. Sina Akşin, Rauf Orbay’ın İngiliz amirali tarafından verilen bu mektuba bel bağlamasını “ürkütücü ve affedilemez bir saflık” olarak değerlendiriyor. (Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele, I, Mutlakiyete Dönüş, (1918-1919)*, Ankara, 1998. s.60.)

⁷⁴ Adı geçen telgrafta genel olarak şunlar kaydedilmişti: 1- (Birinci Madde): Öncelikle Çanakkale ve Karadeniz Boğazları istihkâmlarında bir miktar Türk askeri kalması, ikinci olarak Yunan askerinin İstanbul ve İzmir’e girmemeleri, üçüncü olarak Yunan gemilerinin İstanbul’a getirilmeyip bunlardan Karadeniz’e geçmeleri icap edenlerin geceleyin geçirilmeleri, 2- (Dördüncü Madde): İtilaf savaş esirlerinin İstanbul’da toplatılmayıp yakın mahallerdeki İtilaf komutanlarına teslim edilmeleri, 3- (Yedinci Madde): Osmanlı Hükümeti asayiş ve İtilaf tebasının can ve malını muhafaza edebildiği sürece İstanbul’un işgalinin kesinlikle söz konusu olmayacağı, 4- (Onaltıncı Madde): Araplar tarafından etrafları çevrilen garnizonların İngiliz komutanlarına teslim olmaları, 5- (Ondokuzuncu Madde): Mali ve sınai kurumlarda görev yapan Alman ve Avusturya-Macaristan tebaasından bazı uzmanların ülkeden ihraçlarının Türkiye’nin mali ve ticari durumunu olumsuz yönde etkileyeceğinden bu uzmanların Osmanlı Hükümeti’nin sorumluluğu altında bırakılmaları, 6- (Yirmidördüncü Madde): Altı Vilayet’i işgal ettirmek için Ermeni ihtilalcilerini harekete geçireceğinden bu maddenin neşr edilmeyip gizli tutulması. (Türkgeldi, *Moudros ve Mudanya Mütarekeleri Tarihi*, s.67; Bayur, *Türk İnkılâbı Tarihi*, III/4, s.752.)

adı geçen mektup ve telgraf hiçbir şey ifade etmeyecek, Amiral Calthorpe'un Londra'ya çektiği telgrafla ilettiği Türk isteklerinin hemen hemen hepsi İngiliz Savaş Kabinesi tarafından reddedilecekti.⁷⁵ Anlaşıldığı kadarıyla Calthorpe'un görüşmeler esnasında Türk heyetinin isteği üzerine Londra'ya bildireceğini söylediği bazı tavsiyeler, Türk tarafınca İngiltere'nin kabul ettiği/edeceği istekler olarak algılanmıştı. Öyle ki, Calthorpe bu hususta söz vermişti. Oysa İngiliz tarafına göre sadece bu isteklerin Londra'ya iletilmesi hususunda söz verilmiş, herhangi bir yükümlülük altına girilmemişti.

Ahmet İzzet Paşa, görüşmelerle ilgili bir takım farklı bigi ve yorumlarıyla hatıralarında şunları kaydediyor:⁷⁶

"Mondros'ta heyetimiz centilmence karşılandı. Fakat müzakereler çok yavaş gidiyordu. Stratejik noktaların işgali, Hristiyanların bulunduğu herhangi bir yerde ihtilâl olursa oraya asker gönderilmesine müttefiklerin yetkili olması, İstanbul'un ve Boğazların işgal tarzı, İstanbul'un hareket üssü kabul edilmesi, nihayet Alman ve Avusturya asker ve subaylarının müttefiklere teslimi gibi meselelerde pek çok haberleşme ve tartışmalar cereyan etti. Stratejik noktaların gerektiğinde işgali hakkından her türlü mukavemet ve itirazlara rağmen müttefikler vazgeçemediler. İhtilal muntikalarına asker gönderilmesi hakkından vazgeçilmesi konusundaki ricalarımız etkili olmayınca -bazı düşüncesizleri ihtilâl teşvik edip cesaretlendirmemesi için- bu maddenin gizli tutulmasını içeren teklifimiz kabul edilmişse de daha sonra bu gizlilikte fayda görülmeyerek tarafımızdan açığa vurulmuştur. Boğazların müttefikler tarafından işgalinde bizim askerlerimizin de beraber bulunması, kara askerleriyle İstanbul'un işgal edilmemesi, donanmanın bir defa limanda gösteri yapmasından sonra Marmara'ya çekilerek limanda yalnız bir istasyon bulundurulması gibi arzularımız kabul edilmişse de bu gösteriden Yunanlıların istisnası hakkındaki ısrarlı istekler kabul ettirilememiş, yalnız Rumların galeyanına sebep olmaması için Yunan gemilerinin uzak bulundurulması gibi tedbirlerin yerine getirilmesi sözü alınmıştı. Eski müttefiklerimizin er ve subaylarının teslimi hususu da askeri namusumuzu lekeleyici görüldüğünden kesin olarak karşı çıkılmak suretiyle bundan vazgeçilmiştir."

Mondros'ta altına imza atılan mütarekenin son derece sıkıntılı olduğu su götürmez bir gerçekken Ahmet İzzet Paşa'nın ifadelerinden de anlaşıldığı üzere Türk tarafı Amiral Calthorpe'un Londra'ya iletceğini söylediği bazı hususların önceden kabul edildiğini düşünüyor ve değerlendirmeler bu zemin üzerinde yapıyordu. Bununla beraber ortada başka bir gerçek daha vardı; o da Osmanlı Hükümeti'nin 26 Ekim'de kendi mütareke heyetine verdiği talimatların, İngiltere'nin Amiral Calthorpe'tan özellikle kabul ettirmesini istediği asgari şartlardan (ilk dört madde) daha ağır olduklarıydı. İngiltere'nin özellikle üzerinde durduğu ilk dört madde arasında ordunun terhisi dahi yoktu. Bununla beraber daha önce de altı çizilen asıl gerçek şuydu ki, Rauf

75 İngiliz Hükümeti'nin adı geçen Türk isteklerine yönelik tavrı için bkz. TNA. WO. 106/64, Execution of the Armistice with Turkey, General Staff, War Office, Appendix II, s.27.

76 Ahmet İzzet Paşa, *Feryadım, II*, İstanbul, 1993, s.28.

Bey ve İstanbul Hükümeti, Türkiye'nin içinde bulunduğu umutsuz durumun ve kendi ellerinin zayıflığının farkında olmalarına rağmen, "İngilizlerin elinde ne olduğunu" bilmiyorlardı. Özellikle İngilizler için Karadeniz'e geçmenin ne kadar önemli olduğu ve Boğazlara yönelik bir saldırının kısa bir sürede başlayamayacağı gerçeği Türklerin hakkında yeterince bilgi sahibi olmadıkları başlıca konulardandı. Neticede Türk tarafı Mondros'ta savaşa nokta koyabilmek için vermeyi göze almış oldukları ödünden çok daha fazlasını masaya bırakmak zorunda kaldı. Böyle bir sonucun ortaya çıkmasında, mütareke maddeleri ne olursa olsun Türklerin eski dostları centilmen İngilizler tarafından kurban edilmeyeceklerine yönelik iyi niyetleri de etkili olmuştu.⁷⁷

Bütün bu düşünce, savunma, alternatif ve ihtimaller bir yana, ortada somut bir gerçek vardı ki, bu da imzalanan mütarekenin çok uluslu bir imparatorluğun kendisini fiilen ayakta tutan bütün güçlerden vazgeçmesi anlamına geliyordu. Mondros'ta atılan imzalar, başta İngiltere olmak üzere İtilaf devletlerine Osmanlı Devleti üzerinde müthiş bir askerî kontrol mekanizması sağlıyordu. "Avrupa'nın Hasta Adamı" son nefesini Agamemnon zırhlısında vermiş, Türklerin devre dışı kalıp, Karadeniz'in İtilaf gemilerine açılması savaşın kaderini etkileyecek önemli bir gelişme olarak algılanmıştı.

Sonuç itibariyle Türkiye ve Avrupa tarihi açısından son derece önemli gelişmelere kapı aralayan ve esasen Osmanlı İmparatorluğu'na fiilen son verip, Milli Mücadele Hareketi'ni ve yeni bir ulusal devletin kuruluş sürecini tetikleyen Mondros Mütarekesi'ni farklı kaynaklarla mercek altına almak son derece önemli bir husustur. Bu bağlamda mütareke görüşmelerine ilişkin İngiliz kayıtlarının incelenmesi, karşılıklı kaynak okumaları ile tarafların hassasiyet ve önceliklerinin belirlenmesi açısından bilimsel bir formasyon oluşturmakta, böylelikle sürecin çok yönlü bakış açılarıyla değerlendirilmesi mümkün hale gelmektedir.

77 Dyer II, s.325. Yuluğ Tekin Kurat, Mondros Mütarekesi hakkında yazmış olduğu bir makalede iyimserlik konusunda şunları ifade ediyor: "... Savaş da kaybedildiğine göre artık İngiltere'den hiçbir iyimserlik beklenilmemesi gerekirdi. 1914-1918 devresinden hemen önce ve sonra İstanbul'daki İngiliz elçiliğinin baştercümanlığını yapmış olan Andrew Ryan 1951'de yayınladığı kitabında şöyle diyordu: "(Türklerin yaptıkları en büyük hata Büyük Britanya'nın yenik bir Türkiye'ye büyük tavizler vereceğini sanmış olmalarıydı.)" (Kurat, "Bir İmparatorluğun Son Nefesi: Monduros", ss.38-39.)

KAYNAKÇA

I. Arşiv Kaynakları

The National Archives, Public Record Office (İngiliz Milli Arşivi)

Cabinet Papers (Kabine Tutanakları)

Admiralty Records (Donanma Bakanlığı Kayıtları)

War Office Records (Savaş Bakanlığı Kayıtları)

Başbakanlık Osmanlı Arşivi

Hariciye Nezareti Siyasi Kısım

Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Dairesi Başkanlığı Arşivi

II. Resmî Yayınlar ve Tutanaklar

Great Britain, Parliament, House of Commons, Sessional Papers (Accounts and Papers), Cmd. 53 (1919), "Terms of the Armistices Concluded between the Allied Governments and the Governments of Germany, Austria-Hungary and Turkey"

United States, Department of State, Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1918, Supplement I: The World War I (Vols. 2), Washington, D.C., 1933.

III. Gazete ve Dergiler

The New York Times

The Times

Takvim-i Vakayi

Vakit

Minber

Hadisat

Harp Tarihi Vesikaları Dergisi

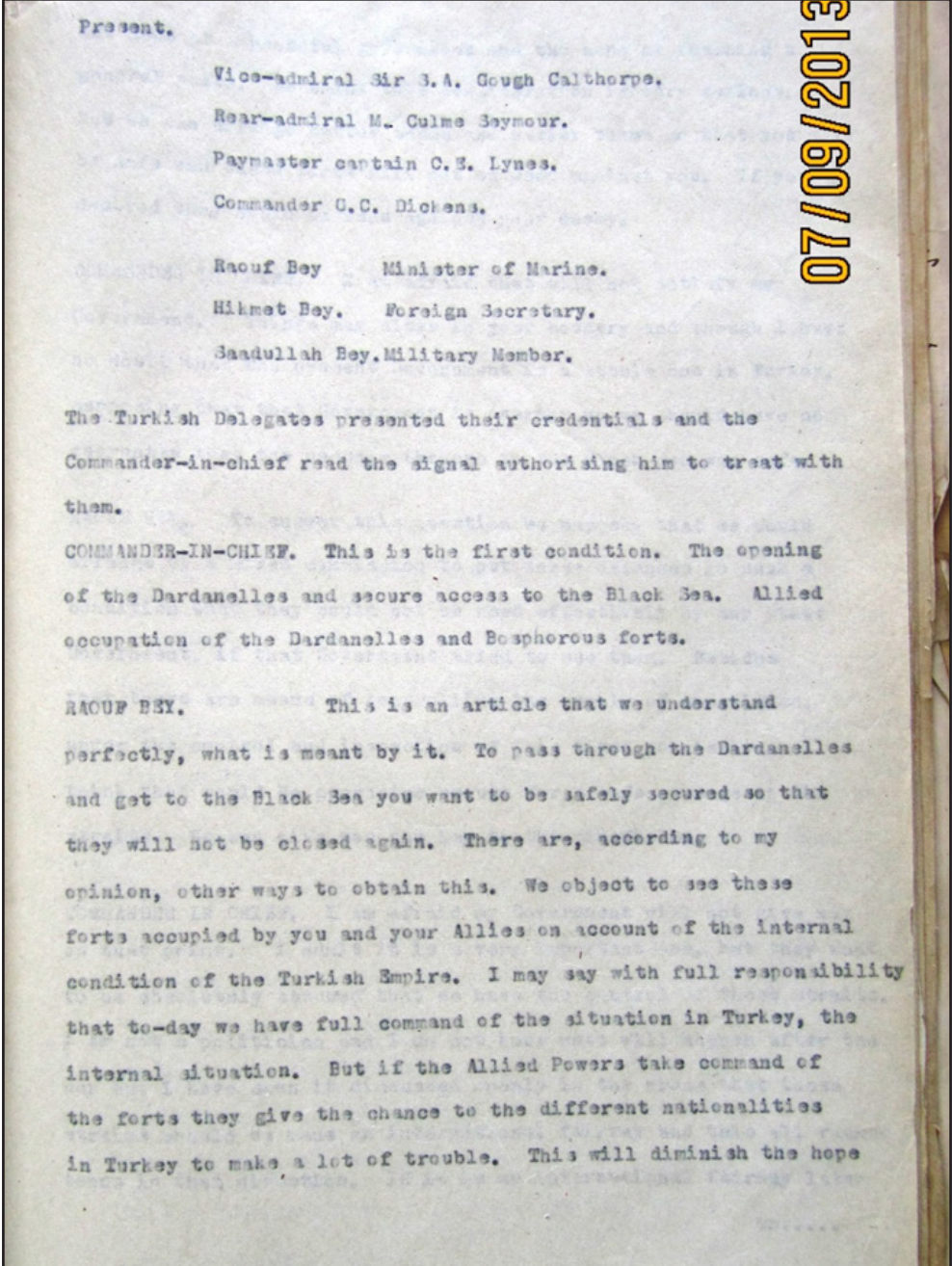
IV. Kitap ve Makaleler

- AKŞİN, Sina, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele, I, Mutlakiyete Dönüş, (1918-1919), Ankara, 1998.*
- BAŞAK, Tolga, *Türk ve İngiliz Kaynaklarıyla Mondros Mütarekesi ve Uygulama Günlüğü (30 Ekim-30 Kasım 1918), İstanbul, 2013.*
- BAYAR, Celal, *Ben de Yazdım, I, İstanbul, 1997.*
- BAYUR, Yusuf Hikmet, *Türk İnkılap Tarihi, Cilt: III, (1914-1918 Genel Savaşı), Kısım: 4, (Savaşın Sonu), Ankara, 1983.*
- BIYIKLIOĞLU, Tevfik, "Mondros Mütareke Anlaşması", *VI. Türk Tarih Kongresi, Ankara (20-26 Ekim 1961), Türk Tarih Kurumu Yayınlarından, IX Seri, No:6, Kongreye Sunulan Bildiriler, Ankara, 1967, ss.572-582.*
- BIYIKOĞLU, Tevfik, "Mondros Mütarekenamesi'nde Elviye-i Selâse ile ilgili Yeni Vesikalar", *Bellekten, XXI/81-84, Ankara, 1957, ss.567-580.*
- BUSCH, Briton Cooper, *Mudros to Lausanne: Britain's Frontier in West Asia, 1918-1923, New York, 1976.*
- DYER, Gwynne, "The Turkish Armistice of 1918: 1; The Turkish Decision for Separate Peace, Autumn 1918", *Middle Eastern Studies, Volume: 8, No: 2, (May, 1972), ss.143-178.*
- DYER, Gwynne, "The Turkish Armistice of 1918: 2; A Lost Opportunity: The Armistice Negotiations of Moudros", *Middle Eastern Studies, Volume: 8, No: 3, (October, 1972), ss.313-348.*
- ERİM, Nihat, *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri, I, Osmanlı İmparatorluğu Andlaşmaları, Ankara, 1953.*
- ERTAN, Temuçin Faik, "Birinci Dünya Savaşı'nı Sona Erdiren Mütarekelerin Karşılaştırmalı Analizi", *II. Uluslararası Tarih Sempozyumu: 100. Yılında Birinci Dünya Savaşı, İzmir, 16-18 Ekim 2014, ss.493-507.*
- EVANS, Stephen F., *The Slow Rapprochement, Britain and Turkey in the Age of Kemal Atatürk, 1919-1938, The Eothen Press, Walkington, Beverley, 1982.*
- FRANGULIS, A., *La Grèce: son statut international, son historie diplomatique, II, Paris, 1934.*
- HUREWITZ, J. C., *Diplomacy in the Near and Middle East, A Documentary Record: 1914-1956, Volume, II, Princeton, New Jersey, Toronto, New York, London, 1956.*
- İZZET, Ahmet Paşa, *Feryadım, II, İstanbul, 1993.*

- JEASCHKE, Gotthard, "Mondros'a Giden Yol", *Bellekten*, Cilt: XXVIII, Sayı: 109, (Ankara, 1964), s.141-152.
- KURAT, Yuluğ Tekin, "Bir İmparatorluğun Son Nefesi: Monduros", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Sayı: 48, (Eylül, 1971), ss.38-43.
- MAURICE, Sir Frederick, *The Armistices of 1918*, London, New York, Toronto: Oxford University Press, 1943.
- MEARS, Eliot G., *Modern Turkey*, New York, 1924.
- MERAY, Seha L.; OLCAY, Osman, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Çöküş Belgeleri, (Mondros Birakişması, Sevr Andlaşması, İlgili Belgeler)*, Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, No: 409, Ankara, 1977.
- "Rauf Orbay'ın Hatıraları", *Hatıralar, Vesikalar, Resimlerle Yakın Tarihimiz, Birinci Meşrutiyetten Zamanımıza Kadar*, Cilt: 2, İstanbul, 1962.
- ORBAY, Rauf, *Cehennem Değirmeni, Siyasi Hatıralarım, I*, İstanbul, 1993.
- RUDIN, Harry R., *Armistice, 1918*, New Haven, 1944.
- SHAW, Stanford J., *From Empire to Republic, The Turkish War of National Liberation 1918-1923, A Documentary Study, Volume: I*, Ankara, 2000.
- TEMPERLEY, H. W. V., *A History of the Peace Conference of Paris, Volume: I*, London, 1920.
- Türk İstiklal Harbi, I, Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı*, Genelkurmay Başkanlığı Harp Dairesi Resmi Yayınları, Seri No: 1, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1962.
- TÜRKGELDİ, Ali, *Moudros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi*, Ankara, 1948.

EKLER

Ek 1: Mondros Mütarekesi Görüşmelerine İlişkin İngiliz Kayıtlarının İlk Sayfası

Ek 2: Mondros Mütarekesi Görüşmelerine İlişkin İngiliz Kayıtlarının İkinci Sayfası

2.

the hope of a peaceful government and the hope of reaching a general peace. We think this consideration is very serious. But we can arrange better terms and easier terms so that you be safe and these forts will not be used against you. If you desired they could be used against your enemy.

COMMANDER IN CHIEF. I am afraid that will not satisfy my Government. Things may alter in your country and though I have no doubt that the present Government is a stable one in Turkey, supposing that that Government is overthrown we should have no guarantee that the passage through to the Black Sea was safe.

RAOUF BEY. To answer this question we may say that we could arrange by a mixed commission to put these defences in such a condition that they could not be used effectively by any other Government, if that Government tried to use them. Besides that there are means of controlling the supply of ammunition, under the control and inspection of this mixed commission. I think that would be guarantee enough for a safe passage up the straits. We can give you the key to the minefields.

COMMANDER IN CHIEF. I am afraid my Government will not give way on that point. I admit it is a very important one, but they want to be absolutely assured that we have the control of these straits. I am not a politician and I do not know what will happen after the war but I have seen it discussed openly in the press that these straits should be made an international fairway and this all rather tends in that direction. If it is an international fairway later

en.....

07/09/2013

Ek 3: Mondros Mütarekesi Görüşmelerine İlişkin İngiliz Kayıtlarının Üçüncü Sayfası

3.

later on no doubt it will be disarmed. In the meantime the
only way is for the Allies to have an absolute certainty the
forts are under their control and this can only be done by
occupying them. They only say they wish to occupy them.
think Turkish susceptibilities about using them could be ever

RACUF BEY. We do not know. We cannot say what effect it
have on the internal situation in the Turkish empire. If we
could still have them and so ensure a safe entry to the Fleet
I should think that would be more useful to the Allies.
We have not got a Fleet that could be mentioned as a Navy to
oppose you and you could have the forts put out of action by
taking the breech blocks of the guns. Why is it necessary
to land a force to occupy them ?.

COMMANDER IN CHIEF. I think the public in Turkey knew
that the forts have been, at any rate to a certain extent,
supervised by Germans and if they can be supervised by Germans
why can the same thing not be done now by the Allies.

RACUF BEY. Supervising is one question and occupying another.
Germans, yes. One fort was manned by a German crew. But as
I have told you personally we were forced into it. What we
want now is to be given another chance and not for people to
interfere with our goodwill. We want to be friends for ever.
We want to have a clean, clear relation of friendship.
The Germans tried this policy of occupation in Russia and it
failed. This was the weak point in German policy. We want to
make a re-arrangement satisfactorily and this is our way of
looking at it.

COMMANDER IN CHIEF. I think from all our information Turkey
new

07/09/2013

Ek 4: Mondros Mütarekesi Görüşmelerine İlişkin İngiliz Kayıtlarının Dördüncü Sayfası

4.

wants to have peace.

RAOUF BEY. Yes, this is so.

COMMANDER IN CHIEF. I think the quickest way to get ready to agree to that important points. This important point has been carefully considered by the British Government. It is undoubtedly one of the most important points in the armistice. I am quite sure the government will insist on this point and, therefore, I think you would be wise in accepting it.

If we can save Turkey's feelings of honour in other minor points later on I will endeavour to do so. But this is one of the principal points. Our Government says "You made war on us". We will not make an armistice unless we can occupy certain forts to and go through the Black Sea".

R

RAOUF BEY. Do you mean certain forts or all the forts.

COMMANDER IN CHIEF. "The forts on the Bosphorus and Bosphorus" means all the forts.

RAOUF BEY. A little further explanation about the German occupation of the forts. There is a difference between an occupation by an ally. They went into the forts as our allies and now when Turkish public opinion is looking forward to a square deal with the English it would give the public a bad impression if you occupied these forts. We consider that this method of occupation will not be considered as just by the mass of the people and we can arrange the same thing in perfect safety by a different method. You can control the direction of the forts with us actually occupying them. To do that now will affect the

07/09/2013

Ek 5: Mondros Mütarekesi Görüşmelerine İlişkin İngiliz Kayıtları Hakkındaki Yazışmalar

N. 01378

SECRET

8th May 20

Admiral The Hon:
Sir Somerset A. Gough-Calthorpe,
GCMG, KCB., CVO.

I am to forward copy of correspondence with the Foreign Office respecting the question of supplying the Secretariat-General of the Peace Conference, for purposes of record, with copies of all correspondence which led up to the signature of the armistice with Turkey, and also with copies of any detailed minutes of the actual negotiations.

2.- Enquiries were made of the Commander in Chief Mediterranean as to whether he had any records other than those already forwarded. A copy of his reply, together with the enclosures thereto, is forwarded herewith.

3.- It is not considered that there is any objection to these rough notes of the actual negotiations being forwarded to the Foreign Office but they should not be sent to the Secretariat General of the Peace Conference without some of the references to our Allies being amended or deleted, and it is proposed to inform Foreign Office to this effect.

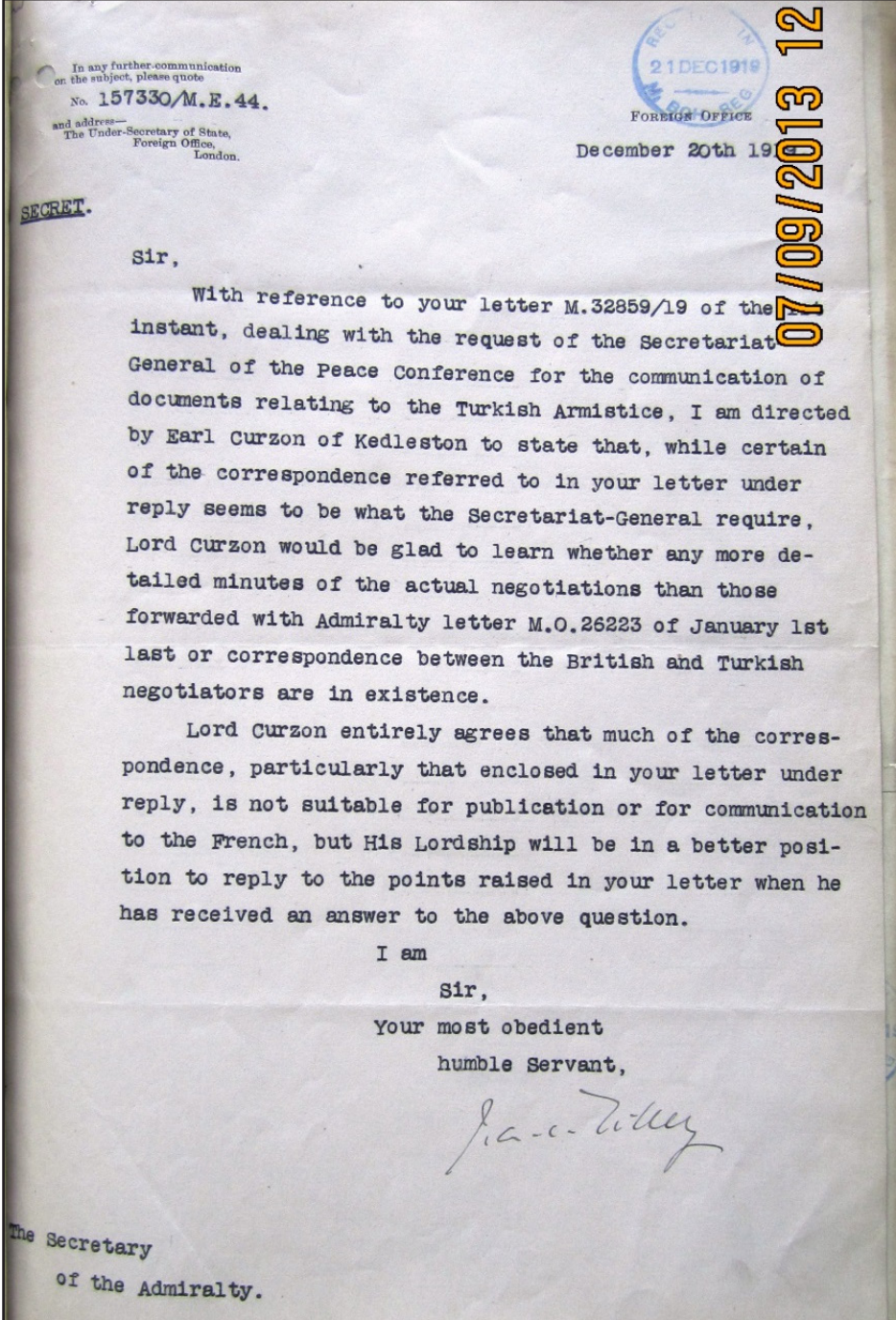
4.- I am, however, in the first instance, to request that you will read them again with a view to making any amendments or deletions you may consider desirable before they are sent to the Foreign Office.

By Command of Their Lordships.

COPIED FOR
SIGNATURE

[Handwritten Signature]

Ek 6: Mondros Mütarekesi Görüşmelerine İlişkin İngiliz Kayıtları Hakkındaki Yazışmalar

Ek 7: Mondros Mütarekesi Görüşmelerine İlişkin İngiliz Kayıtları Hakkındaki Yazışmalar

